

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta pedagogická

Katedra historie

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Každodenní život v Plasích v 19. století s didaktickým využitím tématu

Bc. Zdeňka Hašková

Vedoucí práce: doc. PhDr. Jan Kilián, Ph.D.

Plzeň 2015

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně s použitím uvedených pramenů a literatury.

V Plzni,2015

Děkuji vedoucímu práce doc. PhDr. Janu Kiliánovi, Ph.D. za odborné rady a věnovaný čas, Státnímu okresnímu archivu Plzeň – sever se sídlem v Plasích za ochotu při hledání ve fondech a pomoci při jejich studování.

OBSAH

OBSAH	3
1. ÚVOD	6
2. PLASY V 19. STOLETÍ	8
2.1. DEMOGRAFICKÝ VÝVOJ	9
2.2. NÁBOŽENSKÉ POMĚRY	10
2.3. STAVEBNÍ VÝVOJ	11
2.4. POŠTA	12
2.5. ŽIVELNÉ POHROMY	12
3. ŽIVOT V RODINĚ	13
3.1 MANŽELSTVÍ	13
3.1.1 Příprava na manželství	13
3.1.2 Svatba	14
3.1.3 Po svatbě	15
3.1.4 Sexualita	15
3.2 DÍTĚ V RODINĚ	16
3.2.1. Porod	16
3.2.2. Křest a předškolní období	17
3.2.3. Školní docházka	18
3.3. DOSPĚLOST	19
3.4. STÁŘÍ	20
4. DOMOV	21
4.1. BYDLENÍ	21
4.2. TOPENÍ	22
4.3. SVÍCENÍ	23
5. STRAVOVÁNÍ	24
5.1. POTRAVINY	25
5.2. NÁPOJE	25
5.3. STOLOVÁNÍ	26
5.4. HOSTINCE A HOSPODY	27
6. OBLÉKÁNÍ A MÓDA	29
6.1. PRACOVNÍ ODĚV	30
6.2. PRÁDLO, NOČNÍ, KOUPACÍ, SPORTOVNÍ ODĚV	30

6.3. PLASKÝ KROJ.....	31
7. VZDĚLÁNÍ A ŠKOLA	33
8. ZAMĚSTNÁNÍ	35
9. VOLNÝ ČAS A ZÁBAVA.....	37
9.1. SVÁTKY A SLAVNOSTI	37
9.2. SPOLKY.....	38
9.2.1. <i>Občansko-řemeslnická beseda</i>	39
9.2.2. <i>Zpěvácký spolek Střela</i>	40
9.2.3. <i>Sbor dobrovolných hasičů</i>	41
9.2.4. <i>Národní jednota Pošumavská</i>	42
9.3. DIVADLO.....	43
9.4. ČTENÁŘSKÉ ZÁJMY A KNIHOVNY	44
9.5. CESTOVÁNÍ.....	45
10. ČISTOTA A ZDRAVÍ	46
10.1. LÉKAŘI A LÉKÁRNY.....	47
11. OBCHOD A NÁKUPY	49
11.1. OBCHOD.....	49
11.2. NÁKUPNÍ KOŠÍK.....	50
12. DOPRAVA.....	51
12.1. DOPRAVNÍ CESTY	51
12.2. DOPRAVA OSOB	52
12.3. ŽELEZNIČNÍ DOPRAVA	52
12.4. DOSTAVNÍK	53
12.5. POVOZNICTVÍ.....	53
13. SLAVNÍ RODÁCI PLAS	54
13.1. ANTONÍN WIEHL	54
13.2. ROD STRETTIŮ	54
13.3. HANUŠ LAŠEK	55
13.4. RUDOLF HUML.....	55
13.5. JOSEFA CLANNEROVÁ Z ENGELSHOFU	56
14. DIDAKTICKÉ APLIKACE.....	57
14.1. HISTORIE CISTERCIÁCKÉHO ŘÁDU - NAVŠTÍVENKA	57
14.2. HISTORICKÁ ABECEDA 19. STOLETÍ	59

14.3. DĚJINY KAŽDODENNOSTI – ŽÁKOVSKÉ REFERÁTY.....	61
14.4. POHLEDNICE.....	63
14.5. LIDÉ KOLEM STOLU.....	64
14.6. MEDAILON VÝZNAMNÉ OSOBNOSTI PLAS.....	66
14.7. PROJEKT – ROK NA VSI.....	67
15. ZÁVĚR	72
16. PRAMENY A LITERATURA.....	74
16.1. PRAMENY	74
16.2. LITERATURA.....	75
16.3. INTERNETOVÉ ZDROJE.....	77
17. PŘÍLOHY	78

1. ÚVOD

Město Plasy se proslavilo především založením kláštera řádu cisterciáků a později knížecím rodem Metternichů.¹ Právě s tímto rodem je spojená historie 19. století v Plasích. Historie nám ale ukazuje mnoho tváří města a jeho obyvatel. Ve své diplomové práci chci představit každodenní život v Plasích v období 19. století. Toto téma, které patří v dnešní historiografii k nejfrekventovanějším, nám skýtá široké možnosti využití při výuce dějepisu na základních školách.

Hlavním záměrem mé diplomové práce bylo vytvořit ucelený didaktický návrh, jak propojit dějiny každodennosti s regionální historií a využít je v pedagogické praxi. Oba tyto okruhy jsou v současnosti žádanými komponenty výuky, jelikož představují široké edukační využití a zároveň možnosti naplňování klíčových kompetencí. Vedle kompetencí k učení a řešení problémů jsou to zejména kompetence k občanství, neboť úkoly obsažené v této práci podněcují v žácích zájem o kulturní a historické dědictví.

Jedním z aspektů mé práce bylo shromáždění a analyzování dostupné literatury. Jedněmi z nejkvalitnějších zdrojů byly studie Mileny Lenderové a kolektivu.² Tyto studie se staly nejen velkou inspirací pro moji práci, zároveň jsem zde našla celou řadu dalších zdrojů a pramenů. Komplexnost těchto děl nabízí zároveň jakousi osnovu okruhů, které můžeme do dějin každodennosti řadit.

K dějinám Plas existuje také velké množství literatury, většinou se ale věnuje plaskému klášteru. Mezi autory, pro které se stalo toto město a západní Čechy vůbec, hlavním tématem své práce, patří Josef Havlík³ nebo Oldřich Soutner⁴. Ze starších autorů

¹ KLEMENT LOTHAR VÁCLAV METTERNICH zakoupil plaské panství v roce 1826. V té době stál v čele rakouského státu hned za císařem.

² LENDEROVÁ, Milena; JIRÁNEK, Tomáš; MACKOVÁ, Marie. Z dějin české každodennosti : Život v 19. století. 1. vyd. Praha : Karolinum, 2009. LENDEROVÁ, Milena; JIRÁNEK, Tomáš; DOUŠOVÁ, Hana. Dějiny každodennosti "dlouhého" 19. století I. díl : Dějiny hmotné kultury. 1. vyd. Pardubice : Univerzita Pardubice, 2001. LENDEROVÁ, Milena; MACKOVÁ, Marie; BEZECNÝ, Zdeněk; JIRÁNEK, Tomáš. Dějiny každodennosti "dlouhého" 19. století II. díl : Život všední i sváteční. 1. vyd. Pardubice : Fakulta humanitních studií, 2005.

³ HAVLÍK, J. Plasy. V Plasech u Plzně: Místní školní rada, 1934.

⁴ HUBKA, P. a O. SOUTNER. Plasy. Plasy: Městský národní výbor, 1987.

bych vyzdvihla práci Václava Kočky⁵. Další vynikající publikací je 3 - dílný sborník prací vydaný k 850 letému výročí založení Plas.⁶ Mnoho podnětů poskytly také články uveřejněné v Kronice regionu: Kralovicko, Manětínsko, Plasko.⁷ Práce vychází dále z materiálů z fondů Státního okresního archivu Plzeň - sever se sídlem v Plasích.

Již ve své bakalářské práci jsem se věnovala historii 19. století v Plasích a to především pak spolkovou činností.⁸ Podobnou problematikou se již zabývala Dana Kopalová⁹ a Aneta Procházková¹⁰ ve svých diplomových pracích, ale zatím nebyla zpracována žádná celistvá publikace věnující každodennosti v Plasích 19. století.

Předkládaná diplomová práce má dvě části. První, teoretická, část se věnuje životu obyvatel českých zemí v 19. století. V kapitolách 2 až 13 se zaměřuji na jednotlivé složky každodenního života – rodina, vzdělání, zaměstnání, zdraví a atd. Je zde zmiňovaná, jak situace všeobecná, tak i jaká byla přímo v Plasích. V druhé části práce (kapitola 13) představuji návrhy didaktických aplikací, které jsem vypracovala dle získaných informací mého výzkumu. Všechny 7 aplikací opisují jak situaci obyvatel Plas v 19. století, tak i obyvatel v Habsburské monarchii. Jejich cílem je obeznámit žáky s životem jejich předků, poukázat na rozdílnosti životních priorit obyvatel Habsburské monarchie, vysvětlit následky technického pokroku, ale také upozornit, jaké změny nastaly ve vzhledu a charakteristice Plas.

⁵ KOČKA, V. Dějiny politického okresu kralovického. Kralovice: Kralovický okres, 1930.

⁶ Osm a půl století v plaské kotlině : 1145-1995 : čtení o přírodě, památkách, lidech a událostech od dávných dob k současnosti. Díl I. Plasy : Státní okresní archiv Plzeň-sever, 1996. 120 s.

Osm a půl století v plaské kotlině : 1145-1995 : čtení o přírodě, památkách, lidech a událostech od dávných dob k současnosti. Díl II. Plasy : Státní okresní archiv Plzeň-sever, 1997. 156 s.

Osm a půl století v plaské kotlině : 1145-1995 : čtení o přírodě, památkách, lidech a událostech od dávných dob k současnosti. Díl III., Plasy : Město Plasy, 2000. 115 s.

⁷ Kronika regionu : Kralovicko, Manětínsko, Plasko. -- Kralovice : K. Rom, 2002-2007. -- 5 sv.

⁸ ŘÍHOVÁ, Z.: Spolkový život v 2. pol. 19. st. v Plasích- Plzeň, 2013. Bakalářská práce ZČU v Plzni, Fakulta pedagogická.

⁹ KOPALOVÁ, D. : Zpěvácký spolek Střela v Plasích. In: Spolkový život v Čechách v 19. a na počátku 20. století. Sborník k životnímu jubileu Jany Englové. Ústí nad Labem, Univerzita J. E. Purkyně 2005, s. 73-105.

¹⁰ PROCHÁZKOVÁ, A. Spolkový život severního Plzeňska na příkladu Plas a okolí (příspěvek k poznání západočeského venkova v posledních desetiletích habsburské monarchie). Plzeň, 2008. Diplomová práce. ZČU v Plzni, Fakulta pedagogická.

2. PLASY V 19. STOLETÍ

Na začátku 19. století nebyly Plasy stále ještě vnímány jako město či vesnice, ale jen jako širší součást bývalého kláštera, jako jeho určité zázemí. Situace se nezměnila až do roku 1850. Poté, co získaly Plasy nového pána, nastalo období rozvoje – kníže Metternich rychle započal s výstavbou továrny na zpracování železné rudy – litiny, při výstavbě příjezdových komunikací byly zbořeny některé budovy klášterního areálu včetně kostela Panny Marie Růžencové. Materiál ze zbořených objektů byl použit při výstavbě továrny a domků pro dělníky v okolí hutě.¹¹

K důležitým mezníkům historie města patří bezpochyby také výstavba státní silnice z Plzně do Žatce (dnes silnice I/27). Ačkoliv trasa státní silnice v Plasích přetřela klášterní areál a vedla k zániku zahrady před konventem, přivedla do Plas dopravu a tím i oživení.¹² Tomu napomohla také stavby železnice, která proběhla v druhé polovině 19. století.

Devatenácté století rozděluje významný rok 1848, který znamenal změnu struktur ve společnosti. I v Plasích končí činnost vrchnostenského úřadu a správa obce přechází na obecní výbor. Ovšem prvním starostou byl plaskými občany zvolen K. Metternich, tehdy již mimo politickou činnost.¹³ Ten volbu považoval za projev uznání své péče o blaho obyvatel Plas, volbu přijal a z praktických důvodů pověřil jejím výkonem prvního radního Matěje Hölzla. Celou záležitost vyřešilo okresní hejtmanství v Kralovicích vypsáním nových voleb, ve kterých byl Hölzl potvrzen do funkce starosty.¹⁴

V roce 1875 zanikla železná huť – doprava železné rudy ze vzdálených lokalit výrobu prodražovala. Metternichové v bývalé železárně začali vyrábět barvy, ale i tento pokus končí neúspěchem. Dokončená železniční trať se spolu se státní silnicí stala katalyzátorem rozvoje místních živnostníků a podniků. Na konci 19. století v Plasích pracovala pila, parní pivovar, parní mlýn, bylo zde 5 hostinců, 4 kupci a lékárna.¹⁵

¹¹ HURT, M., P. HUBKA a O. SOUTNER. *Plasy*. Horní Bříza: Granát, 1994, s. 8.

¹² Viz. kapitola Doprava.

¹³ SOKA Plzeň – sever se sídlem v Plasích, fond Archiv obce Plasy, archivní pomůcka, s. 2-3.

¹⁴ V čele plaské obce. In: *Plasy: Osm a půl století v plaské kotlině*. Plasy: SOKA Plzeň - sever se sídlem v Plasích, 1996, s. 82-83.

¹⁵ SOKA Plzeň – sever se sídlem v Plasích, fond Archiv obce Plasy, archivní pomůcka, s. 2-3.

Ve druhé polovině minulého století se také rozvíjel kulturní a společenský život. Zde se výrazně projevila žena Richarda Metternich Pavlína (roz. Šandorová), z jejíž iniciativy v konventu dvacet let žilo ochotnické divadlo a česká hudba.¹⁶ V Plasích působila pěvecký spolek Střela, úřednická beseda, občansko-řemeslnická beseda, dobrovolný hasičský sbor, odbor Národní jednoty pošumavské, odbor Červeného kříže, spořitelní a záložní spolek a všeodborová dělnická organizace Rovnost. Do vzniku samostatného Československa k těmto spolkům a organizacím přibýly místní organizace sociální demokracie, tělocvičná jednota Sokol, Dělnická tělocvičná jednota a včelařský spolek.¹⁷

2.1. Demografický vývoj

Historie Plas a jejích obyvatel je do konce 18. století spojena s cisterciáckým klášterem. Velkou část obyvatel tvoří právě mniši kláštera. Na počátku 19. století jsou Plasy malou vesnicí, ve které žije cca. 150 lidí. Poté co panství kupuje kníže Metternich, začalo nové období pro město. Kníže buduje železnou huť a díky tomu došlo k nárůstu obyvatel. Nedaleko hutě byly pro ně postaveny nové domy. Z malé vsi se pomalu stává významné městečko Kralovicka.

V dalších letech došlo k dalším nárůstu obyvatel. Tři sta z nich byli zaměstnanci knížete Metternicha. V souvislosti se sčítáním lidu, došlo i k přečíslení domů.¹⁸ Nově jich bylo 72. Počet obyvatel v pozdějších mírně klesl, ale i tak se jednalo o velmi živou vesnici, ve které sídlilo několik podniků, škola, četnická stanice, telegrafní úřad a škola.¹⁹

¹⁶ HOLEC, P. Český Totis - knížecí divadlo. In: *Plasy: Osm a půl století v plaské kotlině*. Plasy: SOKA Plzeň - sever se sídlem v Plasích, 1996, s. 92-93.

¹⁷ Společenský život v Plasích před 100 lety. *Kronika regionu: Kralovicko, Manětínsko, Plasko*. 2002/3, č. 3.

¹⁸ SOKA Plzeň – sever se sídlem v Plasích, fond Archiv obce Plasy, archivní pomůcka, s. 2-3.

¹⁹ SOKA Plzeň – sever se sídlem v Plasích, fond Obecná škola Plasy, Památná kniha školy v Plasích, 1893 – 1940.

Vývoj počtu obyvatel a domů v letech 1800 – 1900:²⁰

rok	1800	1820	1840	1850	1869	1880	1890	1900
obyvatelé	145	516	895	893	1116	1028	1045	1083
domy	48	55	66	68	72	76	78	86

2.2. Náboženské poměry

Jakým způsobem se křesťanství v tomto kraji uchytilo a kdy pohanství zcela vymizelo, se lze těžko dopátrat. Nepochybně se tak stalo během 11. století. Důležité pro tento kraj bylo založení plaského kláštera, knížetem Vladislavem II. roku 1146.²¹ O něco později pak byl založen karmelitánský klášter v Rabštejně a johanitský v Manětíně.

Křesťanské chrámy byly zakládány horlivě a již ze zprávy z roku 1384 se dozvídáme, že na území okresu se nachází 24 farních kostelů. Během husitských válek byla většina chrámů a far vypálena a opuštěna. V té době se lidé obracejí na víru kališnickou, později protestantskou.

Třicetiletou válkou byla potlačena reformace a bylo zničeno mnoho osad a chrámů. Jednou z příčin opuštěných far bylo nedostatek kněží. Teprve koncem 18. století bylo započato s dosazováním duchovních správců. Velké změny byly způsobeny reformami císaře Josefa II., který zrušil plaský a rabštejnský klášter roku 1785.

V 19. století působilo na Plasku hned několik církví a to: Církev Československá, Českobratrská církev evangelická a Římskokatolická církev. Nelze opomenout ani Židovskou náboženskou obec. Ta se svolením vrchnosti začínala od 16. století postupně osidlovat venkov, když jsou nuceni opouštět velká města. Usazují se na venkově a malých městech a věnují se obchodu a v malém měřítku také provozují řemeslo.

²⁰ Osm a půl století v plaské kotlině : 1145-1995 : čtení o přírodě, památkách, lidech a událostech od dávných dob k současnosti. Díl II. Plasy : Státní okresní archiv Plzeň-sever, 1997. 156 s.

²¹ SKLENÁŘ, J. Život v uplynulých letech (staletích), na Kralovicku, Plasku a Manětínsku., Čistá : J. Sklenář, 2008.

2.3. Stavební vývoj

Největší dominantou Plas je již od středověku konvent, bývalý cisterciácký klášter. Ten utváří vzhled městečka a osudy jejich obyvatel až do konce 18. století. První stavby této funkce stála v Plasích už roku 1214. Tato stavba z 13. století byla nahrazena novou a honosnější, kterou nechal postavit opat Evžen Tyttl v letech 1711 – 1736. Konvent je čtyřkřídlá budova s vnitřním nádvořím, s nárožními rondely, s mohutným rizalitem v ose průčelního křídla a s mělkými rizality ve středu bočních křídel. Dále je zde umístěna kaple sv. Benedikta, dále pak bývalá klášterní nemocnice. Přestavbu konventu vypracoval slavný architekt italského původu Jan Santini. Tato stavba nebyla však nikdy dokončena.²²

Mezi další dominanty Plas jsou dvě nejvyšší věže – královská s hodinami a věž sv. Benedikta s hadem na kopuli.

Kostel sv. Václava, dnes smuteční síň, se nachází nedaleko konventu. Jedná se o stavbu ze 14. století. Poté co do Plas přišel kancléř K. L. W. Metternich, nechal ji v roce 1826 přestavět na rodinnou hrobku.²³

K památným budovám patří také klášterní hostinec. Ten byl postaven v roce 1875 a dlouhá léta i po zrušení kláštera sloužil tomuto účelu. Dnes je tato stavba prohlášena kulturní památkou.

Plasy se také mohou pochlubit jednou technickou památkou – částí bývalé Viktorovy hutě. Založil ji roku 1828 kancléř Metternich a největšího významu dosáhla v polovině minulého století. Objekty se postupně rozebíraly na stavbu domků a poslední památkou zůstala brána, část vysoké pece a užívané pomístní jméno „U verků“.

²² Stavba mezi dvěma lesy. In: Plasy: Osm a půl století v plaské kotlině. Plasy: SOKA Plzeň se sídlem v Plasích, 1996, s. 28-29.

²³ Další památné budovy. In: Plasy: Osm a půl století v plaské kotlině. Plasy: SOKA Plzeň se sídlem v Plasích, 1996, s. 31.

2.4. Pošta

V době před založením poštovních stanic a ještě hodně let potom, doručovaly se poštovní zásilky mezi obecními úřady a úřady vrchnostenskými jenom pěšími posly, obecním sluhou nebo také ponocným.

Od poloviny 19. století se začínají zřizovat na území Kralovického okresu jednotlivé poštovní úřady. Ten byl v Plasích zřízen roku 1855 a první císařskou a královskou poštmistrovou byla Marie Rejčková. První plaský poštovní úřad byl umístěn v domě Rejčkových V chalupích, kde se říkávalo Na staré poště.²⁴

2.5. Živelné pohromy

Dne 25. května 1872 celé dopoledne silně pršelo. Následkem toho vystoupily vody z potoků a řek a počaly zaplavovat vše v okolí toků. K rychlému výstupu vody přispělo na Plasku také to, že se protrhla hráz Mladotického rybníka. Pod ním stojící mlýn, voda zničila a valila se řekou Střelou do Plas.²⁵ I na ostatních tocích jednotlivých potoků a řece Mži na území okresu, voda vystoupila ze břehů a spáchala neuvěřitelné škody jak na polích, majetku, tak i na veřejných komunikacích, ale i obětmi na životech. Tato povodeň nepostihla jen Kralovicko a Manětínsko, ale i velkou část severozápadních Čech, krajinu kolem Stříbra, Karlových Varů a Žatecka.²⁶

Nebylo obce na okrese, kterou by tato hrozná živelná pohroma ušetřila, nebylo jediného hospodáře, jemuž by nebyla zasadila těžké rány. Pohroma též způsobila velké škody na všech veřejných komunikacích v celém okrese.²⁷

²⁴ SKLENÁŘ, J. Život v uplynulých letech (staletích), na Kralovicku, Plasku a Manětínsku., Čistá : J. Sklenář, 2008.

²⁵ Při povodni v Plasích zahynuli dva lidé, řeka odnesla dva domy, poškodila množství dalších, zničila jez a náhon k železné huti.

²⁶ SKLENÁŘ J. Voda – mlýny a mlynáři na Kralovicku, Plasku a Manětínsku, Čistá : Sklenář, 2013.

²⁷ Viz, příloha č. 1. – Vyprávění o velké vodě.

3. ŽIVOT V RODINĚ

3.1 Manželství

V životním cyklu věřícího katolíka v 19. století měla svatba a život v manželství stále důležité místo.

3.1.1 Příprava na manželství

Přípravy k uzavření sňatku měly svoji ustálenou podobu zakotvenou v tradici. První krok, výběr vhodného partnera, zůstal ještě v 19. století lokálně omezen: třebaže existovaly výjimky, nevěsty a ženichové pocházeli většinou ze stejného, případně nejbližšího okolí. Mladý muž, který našel zalíbení v některé dívce, zpravidla požádal, osobně či písemně, o její ruku, konečné rozhodnutí náleželo rodičům. Svoji úlohu často sehrávali také dohazovači nebo dohazovačky, kteří opatrovali reference, předávali delikátní vzkazy, snovali nebo rozplétali intriky.

Po celou první polovinu století nebylo ještě výjimkou, že se mladí lidé před svatbou téměř neznali. Čím byla doba pokrokovější, tím zřetelněji ve volbě zazníval jejich hlas. Ohled na majetek však dlouho přetrvával. Mladí muži se mohli také poradit i s knihou. V posledních desetiletích 19. století se začali objevovat populárně psaná literatura, tzv. návody na výběr správného životního partnera. Po překladech zahraničních předloh začaly vycházet i původní české práce.²⁸

V rámci přípravy na manželství a během manželství samotného se ve větší míře otevírá prostor pro pastorační působení kněze. Až do zavedení civilního sňatku jsou věřící povinni o zamýšleném manželství informovat na faře a podrobit se všem církví předepsaným náležitostem předcházejícím manželství.

²⁸ Např. J. N. KONEČNÝ: Všeobecný sekretář a právní přítel, kterýžto učí všecky v lidském živobytí potřebné spisy, jako: psaní, zadání, smlouvy, kšafy, kvitance, oznámení, vysvědčení a jiné užitečné písemnosti, bez cizí pomoci podlé zákonů v Čechách, na Moravě a v Slezsku platných... Vídeň 1848; Josef Václav ŽÁK: Malý dvorný soudruh: knížka poučná o slušnostech a zdvořilostech, které v živobytí jsou potřebné a příslušné jsou. Odrostlejší mládeži obětuje... Jindřichův Hradec, Tábor 1864; JELÍNEK: Rádce milenců... i např. Růžena JESENSKÁ: Jarní píseň. Praha, b. r. (1902).

Povinnosti faráře bylo vyvinout maximální snahu o spásu duše svých svěřenců. Má k tomu použít všechny prostředky, které mu jeho úřad umožňuje a doporučuje. Před vlastní svatbou²⁹ měli budoucí manželé absolvovat zasnuby, minimálně jednu zpověď, snoubenecké zkoušky a ohlášky.

Čas mezi zasnubami a svatbou byl nejen dobou, která uzavírala mladý věk, byl rovněž časem sepsání svatební smlouvy. Její podepsání předcházelo vždy svatební den. Sepsání smlouvy se účastnili ženich, rodiče nevěsty a notář. Svatební smlouva měla pevnou a ustálenou formu. Jednotlivé články smlouvy určily velikost věna na hotových penězích, nemovitostech, případně na dobytku, a vybavení budoucí domácnosti.

3.1.2 Svatba

Po posledních ohláškách může následovat svatba. Podle soudobých pravidel tvořil úplný obřad vlastní sňatek a slavnostní požehnání snoubenců. Vlastní sňatek musel odpovídat tzv. tridentské formě slavení, což znamená před knězem jako zástupcem církve a dvěma svědky. Snoubenci si vzájemně vyjadřují úmysl vstoupit do manželství, přijímají jeden od druhého slib a církev, zastoupená knězem, toto jejich rozhodnutí přijímá a stvrzuje.³⁰

Vlastní svatební obřad nepostrádal zvyky a obyčeje, ať se jednalo o obřad církevní či později civilní. Cesta do kostela zahrnovala rituální obyčeje před odchodem, ritualizována byla kompozice svatebního průvodu i obyčeje po cestě. Nejdůležitější součást a současně podívanou tvořila mše, které předcházela zpověď snoubenců.³¹

Vlastní proces uzavření manželství tvoří stručný rituál. V první řadě se kněz dotazováním ujišťuje, že snoubenci uzavírají manželství dobrovolně. Potom si snoubenci podají pravou ruku a kněz jim předřikává manželský slib. Potom jim ovine ruce koncem štol a následuje známé biblické požehnání „co bůh spojil, člověk nerozlučuj“. Následně se shromáždění modlí za novomanžele. V druhé části obřadu se světí a přijímají prsteny.

²⁹ soudobý církevní termín kópulace

³⁰ Tridentská forma uzavírání manželství je platná dodnes. Úmysl vstoupit do manželství, který si snoubenci vyjadřují, slovy dogmatické teologie znamená, že si svátost manželství udělují sami, a zástupce církve ji jen přijímá.

³¹ LENDEROVÁ, M. *Z dějin české každodennosti*, s. 144-169.

V poslední, třetí části obřadu, se kněz opět s lidem modlí za novomanželský pár a jejich budoucí rodinu.³²

První zmínky o sňatku civilním se objevily teprve roku 1868, odkdy ho mohli využívat lidé, kteří neměli možnost vstoupit do manželství podle církevních předpisů, a od roku 1870 byl povolen osobám, které se nehlásily k žádné státem uznané církvi.³³

3.1.3 Po svatbě

Svatba byla počátkem nového sociálního statutu. Skončilo svatební veselí a nový status bylo třeba dát najevo příslušnými znaky. U muže byl znakem manželství jen snubní prsten, u žen pak i jiný styl oblékání, které mělo na první pohled odlišit paní od svobodné dívky. Vdaná žena chodila se zakrytou hlavou (čepec nebo klobouk). Dalším znakem byl i nákupní košík, kterým žena vyjadřovala své panství nad kuchyní.

Pánem v domě byl ale muž, odpovídal za manželku, kterou měl povinnost živit, šatit a poskytnout jí přístřeší. Manželka mu vytvářela nezbytné zázemí, v němž by si po namáhavé práci odpočinul. To se nemělo změnit ani po narození dětí.³⁴

3.1.4 Sexualita

K manželským povinnostem obou partnerů patřil pohlavní styk. Naplněný sexuální život platil za záruku míru a jednoty v domě, nicméně muž nesměl manželku k manželským povinnostem nutit, protože by pak ze spojení nevzešlo kvalitní potomstvo. Žena však neměla právo toto manželovi upírat, měla ale zůstat cudná a stydlivá. Dle přikázání jediným důvodem pohlavního styku bylo početí dítěte.

Vysoký počet porodů odpovídal vysoké dětské a kojenecké úmrtnosti, která byla ve srovnání s dneškem více než desetkrát vyšší. Pro nezámožnou rodinu znamenaly děti

³² Gender, víra a manželství v "dlouhém" 19. století : možnosti interpretace katolických normativních pramenů / Zuzana Čevelová Pardubice : Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická, 2012. -- 243 s.

³³ Toho např. využil 25. února 1875 Vojtěch Náprstek, který uzavřel civilní sňatek na Staroměstské radnici.

³⁴ LENDEROVÁ, M. Z *dějin české každodennosti*, s. 144-169.

bohatství, pracovní sílu, která měla jednou živit zestárlé a nemohoucí rodiče. Svou roli zde samozřejmě hrála i snaha někomu předat majetek rodiny.³⁵

3.2 Dítě v rodině

3.2.1. Porod

Vzhledem k počtu dětí v rodině byl po většinu 19. století pro její členy porod běžnou událostí, provázenou po staletí dodržovanými zvyky, pověrami a úslovími.

Odbýval se doma, předčasný porod dokonce i přímo na poli a k porodu nebylo zvykem brát lékaře. Jeho funkci zastávala porodní bába, která musela již od dob osvícenství absolvovat povinně zdravotnické školení, nebo jen zkušené sousedky. Teprve v meziválečném období byl přibírán při obtížnějších případech lékař.³⁶ Ten jen výjimečně posílal rodičku do porodnice. Tento trend se změnil až po druhé světové válce, kdy děti narozené doma začali být výjimkou.

V době těhotenství nesměla budoucí matka vykonávat řadu činností, které by mohly ohrozit podle pověrečných představ jak dítě, tak i rodinu a okolí. Mnoho zákazů se týkalo uhranutí zlým pohledem a polekání se při pohledu na něco ošklivého. Když se blížil porod, řada rituálů měla pomoc dítěti na svět. Například se rozvazovaly všechny uzly, rozpouštěly vlasy rodičky, odemykaly a otevíraly skříně, aby dítěti nic nebránilo v příchodu na svět. Ten měl být ulehčen i pokládáním seker a dalších železných předmětů a chleba pod postel.

Po narození dítěte mu porodní bába dýchla do úst, aby brzy mluvílo. Chlapce zabalili do zástěry, aby měl rád děvčata, dívku zase protáhli mužskými nohavicemi, aby měla dostatek ženichů. Pak také dítě pokládali pod stůl nebo pod lavici, aby bylo hodné a poslušné.³⁷

³⁵ LENDEROVÁ, M. *Z dějin české každodennosti*, s. 144-169.

³⁶ Viz. kapitola Čistota a zdraví.

³⁷ NOVÁK, Pavel. *Dějiny hmotné kultury a každodennosti: českého venkova devatenáctého a první poloviny dvacátého století*. Praha: Národní zemědělské muzeum Praha, 2007.

3.2.2. Křest a předškolní období

Prvním úkolem rodičů po narození dítěte bylo ho přijmout do obce křesťanů. K tomu docházelo pokud možno brzy po narození, protože úmrtnost novorozenců a kojenců byla velmi vysoká. Po návratu z kostela kmotra předávala dítě matce se slovy „odnesli jsme vám pohana, přinášíme křesťana“. V den křtu rodiče uspořádali malou oslavu.

Šestinedělní období izolace matky a dítěte ukončoval slavnostní úvod. Při něm byla žena v kostele podrobena církevní očiště a opět se stala i s dítětem plnoprávnou členkou náboženské obce.³⁸

Dítě vyrůstalo se svojí matkou, instituce kojných a chův známá ze šlechtického prostředí na venkově nenalezla uplatnění. Matka byla z každodenních povinností hospodyně vyloučena během šestinedělí, ale poté se musela zase vrátit k vedení domácnosti a k radě zemědělských prací. Braly je sebou na pole, svěřovaly je odrostlým sourozencům nebo výměnkářům. Pokud musela matka nastoupit jako kojná v domě vrchnosti, starala se o její dítě některá příbuzná nebo sousedka.³⁹

V té době se objevují také první dětské kočárky. Z počátku to bylo pouze ve velmi bohatých a vznešených rodinách. Ve velkém se rozšířily až na sklonku 19. století i později. Jejich používání bylo dlouho omezeno jen na města.⁴⁰

Počátky předškolní výchovy v českých zemích jsou spojeny se založením opatrovny Na Hrádku v Praze roku 1832. Velký rozvoj začal ale až v druhé polovině 19. století, kdy byly podpořeny zákonem z roku 1869. Taková opatrovna byla zřízena i v Plasích. Založil ji syn kancléře Metternicha a fungovala do roku 1945, kdy byla otevřena Mateřská škola Plasy.⁴¹

³⁸ NOVÁK, Pavel. Dějiny hmotné kultury a každodennosti: českého venkova devatenáctého a první poloviny dvacátého století. Praha: Národní zemědělské muzeum Praha, 2007.

³⁹ Průvodce všedním životem v novověku / Pavla Vošahlíková. Úvaly : Albra, 2009. 61 s.

⁴⁰ LENDEROVÁ, Milena. Dětství na kolečkách: Historie dětských kočárků. Dějiny a současnost. 2006, (1).

⁴¹ KURCOVÁ, Zora. 60. let mateřské školy v Plasích. Plaský zpravodaj. 2006, (2).

3.2.3. Školní docházka

Ve věku pěti až šesti let už mělo dítě dost sil (podle dobových přestav) k jednodušším pracovním výkonům, jako pást dobytek, pomáhat při sklizni, uklízet chléb. Za příznivých podmínek mohlo vstoupit do učení nebo do školy, to se ovšem na venkově týkalo jen málokoho.⁴²

Zavedení školní docházky bylo nejvýznamnější změnou v životě dětí. Došlo k ní již v závěru 18. století, a tato změna trvá v jiném rozsahu a obsahu až dodnes. Pravidelná školní výuka byla zavedena vydáním Všeobecného školního řádu pro normální, hlavní a triviální školy. Jedno a dvoutrídni triviální školy byly zřizovány v sídlech far nebo při filiálních kostelech a děti se v nich učily číst, psát a počítat. Vedle toho se učily náboženství a na venkově základům hospodařením.⁴³

Po ukončení povinné školní docházky bylo čím dál víc nutné poskytnout dětem znalosti profese, kterou by v dalším životě provozovaly. Jedno z dětí bylo obvykle posíláno do školy. Další bylo dáno na řemeslo, pokud jich bylo víc, tak na různá řemesla. Podmínkou ale bylo, že nebylo nutné posílat děti do práce, aby vydělávala. Tato situace se týkala pouze chlapců, děvčata se podle představ rodičů měla výhodně vdát. Navíc chodila většinou do služby na statek nebo jako služka do města. Většina venkovské mládeže nešla ani do školy, ani do učení, ale jen co opustila školu, začala rovnou pracovat.⁴⁴

V druhé polovině 19. století byla provedena reforma středních škol, jimiž vznikla osmitřídni gymnázia a reálky. Jejich absolventi byli oprávněni studovat na technikách nebo nastoupit do průmyslu. Postupně začaly vznikat i školy průmyslového typu. Koncem století začalo rozvíjet i dívčí školství.⁴⁵ Studenti původem z venkova sice byli sice stále výjimkou, ale jejich počty se stále zvětšovaly.

⁴² LENDEROVÁ, Milena a Karel RÝDL. Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století. Litomyšl: Paseka, 2006.

⁴³ NOVÁK, Pavel. Dějiny hmotné kultury a každodennosti: českého venkova devatenáctého a první poloviny dvacátého století. Praha: Národní zemědělské muzeum Praha, 2007.

⁴⁴ Tamtéž, s. 140.

⁴⁵ BAHENSKÁ M. Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávací a ženské spolky v Praze v 19. století. Gender sondy, Praha: Libri, 2005.

Po ukončení měšťanky, nižší reálky nebo nižšího gymnázia přihlásit na tříleté školy hospodářské, které poskytovaly zemědělské vzdělání jak v praktické, tak i teoretické podobě. Nebylo ani výjimkou, aby děti bohatých sedláků chodili na vysokoškolské studium.⁴⁶

3.3. Dospělost

U většiny chlapců byl určitým stupněm k dospělosti výkon vojenské služby. Za Rakouska-Uherska byla služba tříletá a u vojenského námořnictva čtyřletá. U osob s vyšším vzděláním byla služba kratší. Pro zemědělce existovala řada úlev, které jim dovozovaly se vojenské službě buď zčásti, nebo zcela vyhnout.

Nástup do produktivní části života se lišil podle profese a sociálního postavení. Zatímco u vyšších sociálních vrstev se již v 19. století oceňovalo vzdělání, u nižších vrstev se do produktivní části života vstupovalo okamžitě po ukončení školní docházky.

Pro produktivní fázi životního cyklu bylo charakteristické založení rodiny na jejím počátku. Po celé 19. století a prakticky až do druhé světové války se mohli muži ženit až poté, co byli schopni uživit rodinu. U větších zemědělců, ale např. i u řemeslníků, tedy tam, kde se usedlost či dílna předávala z generace na generaci, byl vstup do manželství podmiňován postupem majetku.

Produktivní fázi života vnitřně členily nejdříve přibývající děti, jejich nástup do školy, do služby či do zaměstnání a poté jejich postupný odchod z domova a zakládání jejich vlastních rodin. Stejně neurčitý jako počátek byl i konec životní fáze produktivního života. Odchod do důchodu v dnešním slova smyslu neexistoval. Existovala však instituce výměnku.⁴⁷ Postupní smlouvou staří hospodáři postoupili své hospodářství mladým hospodářům a vyměnili si při tom byt, jídlo a další hmotné zabezpečení.⁴⁸

⁴⁶ NOVÁK, Pavel. Dějiny hmotné kultury a každodennosti: českého venkova devatenáctého a první poloviny dvacátého století. Praha: Národní zemědělské muzeum Praha, 2007.

⁴⁷ RAIS, Karel Václav. Výminkáři. Praha: Odeon, 1976.

⁴⁸ Tamtéž, s. 149.

3.4. Stáří

Okamžikem odchodu starých hospodářů či řemeslníků na výměnek se podstatným způsobem změnil jejich život. Ti výměnkáři, kteří byli ještě při síle, si obvykle vyměnili i malé hospodářství, takže dělali vlastně totéž a pouze nejtěžší práce za něj dělali mladí. Také dále obvykle pomáhali podle svých sil v hospodářství.⁴⁹ Pokud je nezabezpečily děti, pak byli odkázáni na dobročinnost. V první polovině 19. století tito chudí žádali vrchnost o příspěvek a někdy ho obdrželi či získali místo ve vrchnosti zřízeném špitále. Od druhé poloviny 19. století však převzaly tuto povinnost nově vzniklé obce. Ty vyplácely minimální almužny nebo jim zajistily ubytování v obecní pastoušce.

Smrt, která končí tuto životní fázi, brali venkované jako přirozenou součást života. Na smrt se lidé dlouhodobě chystali. Připravovali si šaty do „truhly“ a ve 20. století si i šetřili na pohřeb. Staří i nemocní lidé se loučili s rodinou a známými, žehnali dětem, ale i rozdělovali majetek.

Se smrtí a pohřbem byla rovněž spojena řada obyčejů, které vycházely jednak z úcty k zemřelému a jednak z obavy z jeho návratu a obtěžování živých lidí.⁵⁰ V obřadech se mísily magie a náboženské úkony. Smrt se oznamovalo celé vesnicí zvonění umíráčku. Podle něj se také dalo poznat, kdo zemřel, zda muž, žena nebo dítě.⁵¹

⁴⁹ NOVÁK, Pavel. Dějiny hmotné kultury a každodennosti: českého venkova devatenáctého a první poloviny dvacátého století. Praha: Národní zemědělské muzeum Praha, 2007.

⁵⁰ DOMORÁZEK, František. Lidové zvyky, pověry a báje při úmrtí a pohřbu. Český lid. 1895, roč. IV., s. 242.

⁵¹ LENDEROVÁ, M. Z dějin české každodennosti, s. 255. Viz také MAUR, Eduard. Smrt ve světle demografické statistiky. In : Fenomén smrti v české kultuře 19. století : Sborník příspěvků z 20. symposia k problematice 19. století. Praha : KLP, 2001, s. 248-250.

4. DOMOV

4.1. Bydlení

V novověku, podobně jako ve starších i pozdějších dobách, patřilo k základním životním potřebám obydlí. Chránilo před chladem i horkem, deštěm i mrazem a také před různými útočníky, kteří ohrožovali život, zdraví nebo majetek. Bylo také místem mnoha každodenních činností včetně těch pracovních. Bydlelo se však různě. Míra ochrany i životní podmínky, které nabízelo panské sídlo, měšťanský dům, venkovský dvorec nebo chalupa, se výrazně lišily. Vedle úkolů spojených přímo s bydlením plnil dům i reprezentační poslání.⁵²

Vedle domů významných měšťanů, soustředěných zpravidla v blízkosti hlavních náměstí a ulic, se v každém městě stavěly i malé přízemní domky. Obývali je nezámožní řemeslníci, zástupci různých společensky podceňovaných profesí, provozovatelé živností, které obtěžovaly okolí hlukem nebo pachem. Na okraji města většinou také bydlel kat. V některých městech vznikly i samostatné čtvrti určené židovskému obyvatelstvu – tzv. ghetta.⁵³

Na venkově se novinky ve výstavbě projevovaly pomaleji. Selské usedlosti si dlouho podržely středověký půdorys uzavřeného dvora, který byl v českých zemích nejčastěji ze tří stran ohraničen obytným domem a hospodářskými budovami. Podle místních podmínek a terénu se objevovaly i jiné varianty. Postupně si měnil ale stavební materiál. Ze selských domů pomalu mizely obvodové stěny, jejichž základem bylo vyplétané proutí. V chalupách vesnické chudiny, případně i v některých hospodářských stavbách však zůstaly dlouho zachovány. Obytná část usedlosti se většinou stavěla z kamene a ze dřeva. Někdy se používaly také sušené cihly z hlíny a slámy. Podle místních poměrů se v různých variantách budovaly dřevěné roubenky. Podobně jako ve městech se i na venkově objevovalo tzv. hrázděné zdivo, které se využívalo zejména při stavbě vyšších poschodí a štítů. Vícepodlažní domy však na venkově měli jen velcí sedláci, mlynáři, krčmáři apod. Většina venkovských stavení zůstávala přízemní. Kromě hlavního obytného domu se bydlelo i v tzv. výměncích (starší rodiče hospodáře), v čelednicích a dalších přístřešcích (svobodní čeledíni, podomci a

⁵² Průvodce všedním životem v novověku / Pavla Vošahlíková. Úvaly : Albra, 2009. 61 s.

⁵³ Při zrušení plaského kláštera v roce 1785 žilo na jeho panství 6 židovských rodin. Až do roku 1913 se pak na plaské škole vyučuje židovské náboženství.

děvečky). V ratejnách, jak se také čeledníkům říkalo, mohly v 18. století a později bydlet i celé rodiny.⁵⁴

V bydlení vesnické honorace se po městském vzoru projeví i změny v uspořádání a vybavení místností. Významnou novinkou, která se na venkově prosazovala od 19. století, bylo přenesení otevřeného ohniště do tzv. černé kuchyně a vybavení obytné světnice kachlovými kamny. Většinou se ovšem život celé domácnosti soustřeďoval v jedné místnosti, ve které se stavěla pec určená k vaření a vytápění. Ostatní prostory, komory i přístěny nebývaly vytápěné. K tradičnímu vybavení venkovského domu stále patřily stoly, lavice a truhly. V bohatších domech se objevovaly nové kusy nábytku, jako skříně, postele s nebesy a židle. Velmi jednoduché zůstávalo vybavení a zařízení domků drobných chalupníků.⁵⁵

4.2. Topení

Lidé v 19. století se mnohem více než my přizpůsobovali cyklickému pojetí času a svoje aktivity důsledně sladili s ročním obdobím. Fyzické teplo venkovských domů záviselo nejenom na množství a druhu topiva, které měla rodina k dispozici. Nejteplejší místností nebyla jako ve městech kuchyně, ale světnice, která jen zčásti plnila funkci kuchyně. Do této místnosti zasahovala topná komora. Tato komora, která měla podobu kvádry, sloužila také jako místo pro spaní tří až čtyř lidí. Postupně byly nahrazovány kamny, která se využívala jak k vaření, v ostatních místnostech pouze k topení.⁵⁶

Zatímco v panském a ve městském prostředí se začaly již od počátku 19. století objevovat stále početnější sporáky, ve venkovském prostředí se rozšířily až po polovině 19. století. Zavedení sporáku znamenalo převrat ve vaření a vyžádalo si i změnu nádobí, které již nebylo nutné přikládat přímo na oheň.

Na venkově se topilo téměř výhradně dřevem. „Dělání dřeva“ byla obvyklá zimní práce zemědělců i dalších vrstev. Uhlí se jako palivo uplatnilo na venkově jen velmi sporadicky.

⁵⁴ Průvodce všedním životem v novověku / Pavla Vošahlíková. Úvaly : Albra, 2009. 61 s.

⁵⁵ LENDEROVÁ, M. Dějiny každodennosti "dlouhého" 19. století I. díl, s. 73.

⁵⁶ NOVÁK, Pavel. Dějiny hmotné kultury a každodennosti: českého venkova devatenáctého a první poloviny dvacátého století. Praha: Národní zemědělské muzeum Praha, 2007.

Lidé 19. století byli poměrně otužilí. Obytné místnosti se vytápěly na 17-20 stupňů, případně na 18-22 stupňů a v ložnicích mělo být pouze 12-16 stupňů. Tyto údaje se týkalo především měst, na venkově se obvykle topilo pouze v jediné světnici a zde žila rodina po celou zimu.⁵⁷

4.3. Svícení

Na venkově se ještě do 19. století svítilo hlavně loučemi. Byly to úzké štěpinky z nesmolnatého dřeva, které nečoudilo a neprskalo a vydávalo poměrně rovnoměrný jas. Svítilo se rovněž svíčkami, které se upevňovaly do jednoduchých přenosných svícňů, které bylo možné postavit na libovolné místo. Dalším přenosným svítidlem používaných na venkově byly různé typy lamp. Byly obvykle velmi jednoduché, zhotovené zprvu ze dřeva a později ze železa.⁵⁸ Vedle lamp, do nichž se vkládala svíčka, existovaly lampy, do kterých se lil lněný nebo řepkový olej. Od 70. let 19. století začal nahrazovat petrolej.

Specifickou formu osvětlení venkovských světnic tvořil tzv. visatej krb. Jednalo se o kovový koš zavěšený pod stropem světnice, v němž hořely třísky z nepraskajícího měkkého dřeva.⁵⁹

K elektrifikaci Plas dochází až ve dvacátých letech 20. století. K slavnostnímu rozsvícení elektrického světla došlo dne 19. března 1922.⁶⁰

⁵⁷ NOVÁK, Pavel. Dějiny hmotné kultury a každodennosti: českého venkova devatenáctého a první poloviny dvacátého století. Praha: Národní zemědělské muzeum Praha, 2007.

⁵⁸ První místností, kam se chodilo s lampou a nikoliv s otevřeným ohněm byly chlévy. Nebezpečí požáru zde bylo vzhledem ke zde se nacházejícímu senu a slámě největší.

⁵⁹ VOŠAHLÍKOVÁ, P. Jak se žilo za časů Františka Josefa I., s. 129.

⁶⁰ MRKVIČKA, Jan. Světlo prvních žárovek. Plasy: Osm a půl století v plaské kotlině. 1996, (1): 104.

5. STRAVOVÁNÍ

Ve stravování v 19. století dochází k významnému předělu ve způsobu přístupu k jídlu. Až do té doby to znamenalo: vařit a jíst přizpůsobení se zásobovacím možnostem danými měsíci a možnostem regionu. V zimě lidé jedli jen to, co jim úrodný podzim přinesl. Deštivé jaro a léto předznamenávalo zásobovací krizi, mokrý podzim pak ničil úrodu vína a ovoce. Sklizeň také často sežehla válka.⁶¹

V této době vzniká potravinářský průmysl a stále více se hlásily ke slovu představy o správné výživě a o dietách. Kvůli omezeným ekonomickým možnostem se moderní přístup k jídlu prosazoval velmi pomalu. Až na konci 19. století se objevuje např. vegetariánství jako směr, který zdůrazňuje etický přístup ke stravování.⁶²

Uchovávaní potravin znamená velký problém ještě na počátku 19. století. Dosud se suroviny nakládaly s kořením, sušily, maso se udilo nebo nasolovalo. Pařížský kuchař Francois Appert přišel r. 1810 na způsob, jak výhodně konzervovat - na tzv. apertaci⁶³. U nás konzervování propagovala Magdalena Dobromila Rettigová.⁶⁴ K chlazení se používaly už od konce 18. století skříně s říčním ledem. Teprve ve 20. letech 20. století byla ve Švédsku vyrobena bezkompresorová absorpční chladnička.

Během 19. století se začaly stírat hranice regionálních kuchyní. Do Čech se dostala např. čokoláda. Káva u nás získala značnou oblibu už v 18. století, a to nejen mezi bohatými. Francouzi začali vyrábět z kořene čekanky cikorku. Následovaly další náhražky kávy: šípky, mrkev, kroupy, žaludy, hrách, brambor.

⁶¹ LENDEROVÁ, M. *Z dějin české každodennosti*, s. 124-126.

⁶² Ludmila BARTHOVÁ: První česká vegetariánská kuchařka. Sbírká vyzkoušených předpisů k přípravě dobrých a zdravých pokrmů bez masa. Praha 1908

⁶³ Při apertaci se potraviny určené ke konzervaci zahřály na 100°C a pak se vzduchotěsně uzavřely (původní skleněnou nádobu s korkovou zátkou nahradily o něco později pocínované plechovky).

⁶⁴ Její nejznámější práce je *Domácí kuchařka*, poprvé vydaná roku 1826.

5.1. Potraviny

Nezákladnější potravinou byly obilniny. Z nich se vařily kaše. Z ječmene, žita, někdy i ovsu, se pekli chleba. Chléb, boží dar, byl spojen s rituály - před nakrojením se udělal na kůrce kříž, bochník musel být správně krájen, krajíc nesměl spadnout na zem. Plýtvání bylo naprosto vyloučeno. Chleba se pekli obvykle jednou za 3 týdny. Když byla neúroda, přidávalo se k mouce kořínky, trávy, mech, dokonce i hlína.⁶⁵

Zelenina a ovoce se na stole bohatých objevovaly celkem běžně, často dovážené z ciziny. Ovoce bylo dlouho považováno spíše za pamlskek a za ozdobu, než za potravinu. Pod vlivem Rousseauova učení se konzumace zeleniny stala módní záležitostí vyšších vrstev.

Brambory byly známy od poloviny 16. století Španělsku jako vzácné ozdobné rostliny. Postupně se stávaly zemědělskou plodinou, u nás písemně doloženou v severovýchodních Čechách r. 1764. Brambory nesmírně obohatily kuchyni. Jejich pěstování také nebylo tak riskantní, jako pěstování obilnin.⁶⁶

Maso bylo ve středověku zdaleka nejčastější potravinou u vyšších a středních vrstev. Podle nejednoho dokumentu dosahovala spotřeba až 100 kg ročně na osobu. Zatímco v polovině 19. století dosahuje 17.5 kg. Konzumovalo se především hovězí, pak vepřové. Za velké bídy se poráželi koně. Ale jedli se také psi, kočky, žáby, vrabci, chrousti.

Volba tuků závisela na finančních možnostech a zvycích. U nás bylo běžné sádlo, v lepších rodinách máslo. Máslo se považovalo za těžko stravitelné, proto se mu někteří vyhýbali. Pro venkovany ale bylo přepychem. Stloukali je pouze za účelem prodeje na trhu. Mezi další důležité produkty domácího hospodářství patřilo mléko a mléčné výrobky.⁶⁷

5.2. Nápoje

Na prvním místě se pila samozřejmě voda, bohužel, často bývala zdravotně závadná. Víno bylo každodenním nápojem na jižní Moravě. V Čechách působilo jako projev touhy po

⁶⁵ NOVÁK, Pavel. Dějiny hmotné kultury a každodennosti: českého venkova devatenáctého a první poloviny dvacátého století. Praha: Národní zemědělské muzeum Praha, 2007.

⁶⁶ Průvodce všedním životem v novověku / Pavla Vošahlíková. Úvaly : Albra, 2009. 61 s.

⁶⁷ LENDEROVÁ, M. Z dějin české každodennosti, s. 124-126.

výjimečnosti nebo je považovali za lék. Batolata a slabé děti dostávaly železité víno pro posílení. V Čechách bylo již v té době nejoblíbenějším nápojem pivo. Velkovýroba piva začala až v polovině 19. století.⁶⁸ Lahvové pivo známe od 90. let. Pivo se považovalo za výživný, prostředek povzbuzující trávení i chuť k jídlu.

V Plasích se nacházel pivovar, první zmínka o něm pochází z roku 1712. Největšího rozkvětu dosáhl ve druhé polovině 19. století, kdy došlo k velké přestavbě. Metternichovské panství chtělo zvýšit výrobu piva, po němž byla poptávka v širokém okolí.⁶⁹

Na každém velkostatku se nacházela vinopalna, kde se pájilo obilí. Po napoleonských válkách se začaly ve velkém pěstovat brambory. Z vinopalen se staly lihovary. Výroba kořalky vzrostla, byla levnější a zhoršila se její jakost a tak zaplavil český venkov tzv. „kořaleční mor“. Do tohoto období spadají i první náznaky boje proti alkoholismu.⁷⁰

5.3. Stolování

Jídlo patřilo k projevu radosti i k slavnostnímu okamžiku, v němž bylo možné se začít smířovat s tím, že blízký člověk sice odešel od nás, ale bude přebývat u Boha.

Dlouho bylo důležité, co se jí, později také, jak se jí. Velkou změnu přineslo 18. století. Francouzská kuchyně přestala klást důraz na množství a zavedla elegantní tabuli s jídly vybraných chutí a s promyšlenou estetickou úpravou chodů. Prosadila se střídmost, čistota a respekt ke spolustolujícímu. Strávníci přicházeli k jídlu dobře oblečení a upraveni. Už si nenabírají ze společné mísy a k vkládání sousta do úst používají příbor. Nůž a lžice byly známy dávno, ale v 18. století se začala používat vidlička. Nakonec má každý svůj vlastní příbor. Francouzský způsob stolování se rozšířil po celé Evropě a pronikl i do měšťanské domácnosti 19. století.⁷¹

V 18. století se také objevil jednotný jídelní servis. Dosud se ve městech používaly talíře, na vsi společné mísy nebo dřevěné talíře. Ty byly nahrazeny keramickými, cínovými,

⁶⁸ Roku 1842 došlo k založení Měšťanského pivovaru v Plzni, v roce 1864 vznikl První plzeňský akciový pivovar, o pět let později Akcionářský pivovar na Smíchově.

⁶⁹ Přestavba knížecího pivovaru. Plasy: Osm a půl století v plaské kotlině. 1996, (1): 44-45.

⁷⁰ LENDEROVÁ, M. *Z dějin české každodennosti*, s. 124-126.

⁷¹ Tamtéž, s. 125.

měděnými, u boháčů i stříbrnými. Až později se prosadil porcelán a sklo. Čajové a kávové dýchánky vyžadovaly malé lžičky, kleštičky na cukr apod. Rybí příbor se objevil na konci 19. století.⁷²

Psaná pravidla stolování najdeme už v raném novověku. V 19. století bývají uvedena v kuchařkách a v příručkách o dobrém chování. Především se mělo pomalu žvýkat a stolovník nesměl vydávat žádné zvuky rty, hrdlem ani nosními dírkami. Látkový ubrus patřil většinou jen na sváteční stůl.⁷³

5.4. Hostince a hospody

Zprvu existují 3 typy stravování. Nejprve domácí kuchyně, jako druhý typ kuchyně klášterů, špitálů, vězení, armády, později také školní. A jako poslední typ přibýly restaurace, hostince, bufety a lahůdkářství. Nejchudší strava se podávala v kláštorech, nemocnicích a občas přímo zoufalá v armádě. Školní jídelny a vývařovny pro chudé děti se objevovaly koncem 19. století často, ale většinou jako dobročinná zařízení. Školní kuchyně tak, jak ji známe dnes, je až záležitostí poválečné doby – po r. 1945.⁷⁴

Odjakživa platila povinnost poskytnout nocleh poutníkovi. Ve starověku, jako ve středověku. U nás pravděpodobně vzniklo označení krčma od slovesa krmiti, hospoda od latinského hospes (host, hostitel). V hospodě se kromě jídla poskytoval nocleh. Zřejmě v 18. století se oddělil výčep – šenk. Ještě před hostinci existovaly herberky – zařízení, v nichž přespávali potulní tovaryši. Než vznikla železnice, prosperovaly zájezdní hostince, často spojené s poštou. Odtud také názvy některých hotelů – U Staré pošty apod. Hospody sloužily ke stravování nepříliš zámožných – úředníků, svobodných mužů... Představují typické lidové zařízení. Najíst se bylo možné i v pivnicích. Svéráznou možností, jak se levně najíst, představuje nakupování u tzv. pekáčové báby. Na tržištích tyto „báby“ topily pod pekáčem a

⁷² Ještě po druhé světové válce je běžné obědovat jen z hlubokého talíře a používat pouze lžíci.

⁷³ JAROLÍMKOVÁ, Stanislava. Veverky, knedlíky a víno. Praha: Motto, 2013, s. 87-104.

⁷⁴ NOVÁK, Pavel. Dějiny hmotné kultury a každodennosti: českého venkova devatenáctého a první poloviny dvacátého století. Praha: Národní zemědělské muzeum Praha, 2007.

nabízely to nejlacinější: jahelnu kaši, nudle, brambory. U nich se stravovali studenti, chudina. Jídlo dostávali „na ruku“. Tedy bez nádoby a bez lžíce.⁷⁵

V Plasích se na začátku 19. století nacházely dva hostince. První z nich byl postaven v roce 1785. Byl to klášterní zájezdni hostinec, který byl po zrušení kláštera prodán. Dále se zde nacházel starý zájezdni hostinec, který se nazýval „U České koruny. V roce 1931 byl k němu přistavěn nový velký sál pro biograf Dělnické tělocvičné jednoty, který v té době byl největší v okrese.⁷⁶ Z archivních protokolů spolků se dozvídáme ještě o hostinci „Na knížecí“, ve kterém se odehrávaly všechny důležité akce těchto spolků⁷⁷, ale i jednatelské a další schůze.⁷⁸

⁷⁵ LENDEROVÁ, M. *Z dějin české každodennosti*, s. 124-126.

⁷⁶ SKLENÁŘ, J. *Život v uplynulých letech (staletích), na Kralovicku, Plasku a Manětínsku*. J. Sklenář, Čistá, 2008.

⁷⁷ SOkA Plzeň – sever se sídlem v Plasích, fond Národní jednoty pošumavské, Protokoly ze schůzí a valných hromad (1888 – 1896), inv.č. 4, Pozvánka na přednášku R. Trajbala.

⁷⁸ SOkA Plzeň – sever se sídlem v Plasích, fond Občansko-řemeslnická beseda, Zápisy ze schůzí (1904-1930), kart. 1, inv.č. 3, stanovy spolku, § 1.

6. OBLÉKÁNÍ A MÓDA

V současné době sledují módní trendy příslušníci všech sociálních vrstev společnosti. Rozdíl mezi zámožným a méně zámožným spotřebitelem už není ve střihu oděvu, ale v materiálu a krejčovském provedení, případě značky. Tento masový respekt k proměnám módy umožnil teprve rozvoj konfekce a určitý blahobyt společnosti.⁷⁹

Až do posledních desetiletí 19. století sledovali trendy v odívání jen lidé, kterým to jejich materiální postavení dovolilo. Nicméně i v takovém prostředí se oblečení neměnilo příliš rychle. Cykly módních proměn byly mnohem delší a ovlivňovaly život vcelku nepatrného procenta populace. Šatník ostatních se příliš neměnil. Většina společnosti byla odkázána na odložené, zděděné či darované oděvy, na nákupy ve vetešnictví. Pokud si pořídili nový oděv, zůstal jim celý život. Pro ženy to pak bývaly svatební šaty, které se několikrát za život přešily nebo přebarvily. V nich byly většinou i pochovány.⁸⁰

Velký vliv na změnu oblékání v 19. století měla nastupující ženská emancipace. Na jedné straně se propagátorky snažily o redukci ženských prvků v oděvu, na druhé straně o prosazení pánských kalhot v dámském oblečení.

Na konci 19. století dovršuje emancipaci dětský oděv. Ten začíná respektovat specifické potřeby dítěte, a to jak střihem, tak volbou materiálu. Do té doby nám dobové ilustrace i písemné prameny představují děti oblečené jako malé dospělé.⁸¹ Čím vyšší bylo postavení rodičů, tím více dětský oděv sloužil reprezentaci a do detailů kopíroval oblečení dospělých. Pak se ale myšlenky Johna Locka a Jeana-Jacquesa Rousseaua i vliv anglických románů rozšířily po celé Evropě. Tím se i pomalu měnila výchova dětí i jejich oblečení.⁸²

⁷⁹ LENDEROVÁ, M. *Z dějin české každodennosti*, s. 100-117.

⁸⁰ LENDEROVÁ, Milena. *Eva nejen v ráji: Žena v Čechách od středověku do 19. století*. Praha: Karolinum, 2002.

⁸¹ UCHALOVÁ, Eva. *Malí lordi, námořníci a barbies: Proměny dětského oblečení. Dějiny a současnost*. 2006, (1).

⁸² BROŽOVÁ, J. *Vývoj odívání dětí a mládeže*. Praha: ÚBOK, 1975. 10 s.

6.1. Pracovní oděv

Lidový oděv můžeme rozdělit do dvou základních skupin podle jeho účelu, oděv pracovní se nosil do práce a oděv sváteční, pro nějž se vžilo označení kroj, se nosil pouze pro slavnostní příležitosti. Pracovní oděv se zhotovoval z hrubých ručně tkaných látek buď vlastní, nebo místní výroby, jako bylo lněné a konopné plátno, kanafas, mezulán, vlněné sukno nebo doma vydělaná kůže. Po polovině 19. století i na venkov dorazila bavlněná a lněná tovární tištěná plátna. Oblečení do práce bylo zhotovováno po celé století přímo na vesnicích. V chudších vrstvách je šily přímo ženy samy, majetnější si je nechávali ušít u místní švadleny.⁸³

6.2. Prádlo, noční, koupací, sportovní oděv

Spodní prádlo pronikalo do venkovského prostředí jen velmi pozvolna a oproti městům s mnohaletým zpožděním. Muži nosili pod kalhoty spodky, které byly plátěnou nebo na zimu soukennou obdobou vrchních kalhot. Spodky spolu s košilí tvořily ještě v meziválečném období běžné domácí oblečení. Trenky se ve venkovském prostředí objevily až v meziválečném období.⁸⁴

Dámské spodní prádlo má ve srovnání s mužským ještě kratší historii. Spodní kalhotky sice nosily již jeptišky některých řádů v 18. století a ve městech se rozšířily v 19. století, když ocelová konstrukce vzdálila sukni tělu a obruče studily a pod sukni foukalo. Na venkově, kde se nosila dlouhá košile a na ní dvojice zástěr a někdy ještě několik sukní tento problém nebyl. Kalhoty nosila v 19. století pouze malá děvčátka. Podprsenka sice byla vynalezena před rokem 1900, ale na český venkov dorazila v meziválečném období. Zato spodní košilka se vyvinula již v druhé polovině 19. století. Do stejné doby řadíme také spodničky.⁸⁵

Noční oděv nemá na venkově také dlouhou tradici. Večer se prostě odložil svrchní oděv a spalo se ve spodním prádle. Noční košile je sice známa z městského prostředí již od 19. století, ale na venkově se prosadila až po druhé světové válce.

⁸³ NOVÁK, Pavel. Dějiny hmotné kultury a každodennosti: českého venkova devatenáctého a první poloviny dvacátého století. Praha: Národní zemědělské muzeum Praha, 2007.

⁸⁴ Tamtéž, s. 294.

⁸⁵ LENDEROVÁ, M. Z dějin české každodennosti, s. 100-117.

Koupačí oděv se vyvinul v 19. století s rozšířením veřejných plováren a dlouho kopíroval nejprve vrchní oděv a poté alespoň spodní prádlo. Na venkově bylo běžné se koupat ve spodním prádle. Obdobně to bylo i se sportovním oděvem. Pro jezdeckví byly k dispozici jezdecké kalhoty, které vycházely z vojenských rajtek. Na bicykl se bralo obnošené běžné oblečení. Sokol měl své sokolské cvičební úbory.⁸⁶

6.3. Plaský kroj

Lidový kroj se všeobecně začal rozvíjet až koncem 18. století v souvislosti s uvolněním poddanských poměrů po zrušení nevolnictví. V základním složení zůstal zřejmě stejný až do svého zániku ve druhé polovině 19. století, jen na sebe přibíral nové prvky.⁸⁷

Vývoj plaského kroje se datuje do stejného období. Nosil se pravděpodobně ve sto obcí bývalých panství plaského, manětínského, krašovického a kaceřovského.

U plaského ženského kroje můžeme sledovat tři vývojové etapy:

- starý kroj a s měkkým čepcem a vínkem, s barevnou výšivkou, převážně žlutou, s karmazínovou a zelenou příměsí
- kroj s karmazínově vyšitými součástmi a křídly na bílém čepčku
- kroj s květovanou sukní a bíle vyšitými součástmi

Tyto tři etapy se vystřídaly v rozmezí zhruba 100 let. Po polovině 19. století se začínají odkládat jednotlivé součásti, typické pro lidový kroj a na jejich místo přicházejí prvky z městské módy.⁸⁸

Od poloviny 19. století se venkovský oděv začíná přibližovat městskému, zvláště u majetnějších vrstev. Určitý význam tu mělo i lepší zpřístupnění této oblasti stavbou železnice. Výšivky na ženském lidovém kroji z plaské oblasti jsou poplatné obecnému

⁸⁶ NOVÁK, Pavel. Dějiny hmotné kultury a každodennosti: českého venkova devatenáctého a první poloviny dvacátého století. Praha: Národní zemědělské muzeum Praha, 2007.

⁸⁷ MADEROVÁ, Marie. Lidové výšivky na Plasku. Plzeň : Západočes. nakl., 1982, 74 s.

⁸⁸ Tamtéž, s. 50.

historickému vývoji v Čechách. Nejbližší příbuzné najdeme v jižních Čechách, v Pojizeří a Polabí i ve Východních Čechách. Nejbližší jsou pak z Chotěšavska.⁸⁹

⁸⁹ Na poutě v plaském kroji. In: Plasy: Osm a půl století v plaské kotlině. Plasy: SOkA Plzeň-sever se sídlem v Plasích, 1996, s. 86.

7. VZDĚLÁNÍ A ŠKOLA

První počátek vzdělání u nás byly bezpochyby kláštery. Nejstarším klášterem na Kralovicku byl klášter v Plasích⁹⁰, ve kterém byla již ve 12. století klášterní škola. Jako jiné klášterní školy měla dvě oddělení interní pro výchovu mnichů a externí pro vzdělávání světských kněží a úředníků. Tato škola však vzdělávala jen nepatrné množství mládeže, kdežto většina zůstávala bez vzdělání. Školní povinnost v dřívější době na venkově nebyla a jen v městečkách školy živořily. Číst ani psát obyvatelstvo neumělo a proto kdo to uměl, byl pokládán za písmáka. A tak jediné vzdělávání nabýval prostý lid v kostele. Kněží také vycházeli do vesnic, kde vykládali Písmo svaté a učili modlitbám.⁹¹

Ve 13. a 14. století pak přibývají ke klášterním školám školy farní, zřizované při kostelích, jejich počet stále rostl s postupným pronikáním nové víry. Učitelem v této škole mohl být kdokoli, pokud se vyznal ve čtení, psaní a v počítání. Ničemu jinému se kromě katechizmu, který vykládal farář, neučilo. Dozorcem ve škole byl farář, který měl i povinnost hledat vhodné kandidáty na učitele. Kantoři měli v té době nejen za povinnost vyučovat, ale především pomáhat faráři v kostele a v církevních úkonech.

Nadějný rozvoj školství byl v plzeňském kraji, stejně jako v Čechách zastaven v 15. století husitskými válkami. Následkem těchto bouří byl klášter i se školou v Plasích v sutinách. Teprve po třicetileté válce byla opět otevřena.⁹²

K zásadní změně dochází ve druhé polovině 18. století, kdy za Marie Terezie byl vydán v rámci ostatních reforem i všeobecný školní řád, zavádějící školní povinnost pro mládež všech vrstev lidu. Učitelství již také není vedlejším zaměstnáním, ale bylo potřeba se k němu řádně připravit studiem a teprve po vykonané zkoušce způsobilosti, mohl být jmenovaný ustanoven učitelem.

Na základě tohoto nařízení byla roku 1781 v Plasích nově zřízena městská škola ve zvláštním dřevěném domě. V roce 1805 se škola přestěhovala do konventu, protože dřevěná budova vyhořela. V polovině 19. století chodilo do dvou tříd kolem 300 – 350 žáků. Například

⁹⁰ HURT, M., P. HUBKA a O. SOUTNER. Plasy. Horní Bříza: Granát, 1994, s. 8.

⁹¹ SKLENÁŘ, J. *Život v uplynulých letech (staletích), na Kralovicku, Plasku a Manětínsku*. J. Sklenář, Čistá, 2008.

⁹² Tamtéž, s. 144.

v roce 1823 měla škola zapsáno 330 žáků, vyučoval zde jeden učitel s pomocníkem ve dvou třídách.⁹³ Proto byly zřízeny další dvě třídy, ale počet žáků ve třídě byl stále velmi vysoký (kolem 80). Přeplněné třídy, nedostatečné vytápění a špatné hygienické podmínky vedly k časté nemocnosti žáků. Ke zlepšení situace došlo až po vzniku samostatného Československa, kdy byla v Plasích v roce 1921 zřízena měšťanská škola, která byla také v konventu. Budova kláštera poskytovala své prostory k výuce téměř 130 let.⁹⁴

Prvním učitelem, který vyučoval v české třídě, byl Jan Skalický z Kožlan. Ve druhé třídě, kde se vyučování vedlo v jazyce českém i německém, učil Václav Dürschmidt, který pocházel z Vysoké Libyně. Více než půl století zde strávil Jan Laška. Jeho působení na škole v Plasích bylo odměněno mohutnou oslavou k padesátiletému výročí. Plasy a přiškolené obce věnovaly Janovi Laškovi zlaté kapesní hodinky se zlatým řetízem a stříbrnou zlacenou tabatěrkou. Těchto oslav se účastnil i kníže Richard Metternich. Ve funkci učitele byl pak vystřídán svým synem.⁹⁵

⁹³ SOKA Plzeň – sever se sídlem v Plasích, fond Obecná škola Plasy, Památná kniha školy v Plasích, 1893 – 1940.

⁹⁴ Historie školství v Plasích. ZŠ Plasy [online]. 2015 [cit. 2015-06-05]. Dostupné z: <http://www.zsplasy.cz/historie-skoly/>

⁹⁵ JAKEŠOVÁ, Václava. Kantoři a muzikanti. In: Plasy: Osm a půl století v plaské kotlině. Plasy: SOKA Plzeň - sever se sídlem v Plasích, 1997, s. 36-38.

8. ZAMĚSTNÁNÍ

Na počátku 19. století jsou Plasy brány jako širší oblast kolem cisterciáckého kláštera a život se řídí právě jeho potřebami. Po jeho zrušení se začíná charakter této oblasti měnit a k velkým změnám dochází po příchodu rodu Metternichů. Pomalu dochází ke změnám i v zaměstnání obyvatel Plas.

Z kronik z počátku století můžeme najít, čemu všemu se lidé věnovali. Nesmíme zapomínat, že až do poloviny 20. století se lidé na venkově věnovali většinou zemědělství. Zde tomu nebylo výjimkou. Řada lidí se ale specializují, a během několika let se z Plas stává centrum živnostníků a několika podniků.⁹⁶

Výpis z plaské matriky „Kniha narozených a oddavek z let 1784 – 1799“

JMÉNO	ŽIVNOST
Martin Prusík	mistr zednický
Josef Böhm	mistr pivovarský
Jakub Witik	švec
Antonín Klement	pekař
Vavřinec Polák	myslivec
František Kabát	kovář
František Kolanda	mlynář

Dle výpisu z matriky můžeme říct, že se zde nacházely všechny důležité profese, které byly pro tehdejší život důležité. Najdeme zde také: lékárník, cihlář, řezník, zahradník ovocnář, zahradník zelinář, šafář, porybný, mistr kolářský,...⁹⁷

⁹⁶ Stará jména a zaměstnání. In: Plasy: Osm a půl století v plaské kotlině. Plasy: SOKA Plzeň se sídlem v Plasích, 1996, s. 80-81.

⁹⁷ SOKA Plzeň – sever se sídlem v Plasích, fond Archiv obce Plasy, archivní pomůcka, s. 2-3.

V soupisu obyvatel z 50. let dochází ke změnám v profesi obyvatel. Tyto změny přinesl nový vlastník panství Klement Václav Lothar Metternich. Ten se brzy po svém příchodu rozhodl vybudovat na okraji Plas huť. V roce 1829 byl zahájen její provoz a to znamenalo velký přínos pro Plasy. Huť zaměstnávala už v roce 1838 49 horníků, 39 uhlířů a tavičů železa, 16 slévačů, 14 dělníků, 3 bucharisté, 30 kovářů a zámečnicků, 3 rytci, 2 tesaři, 2 měřící uhlí a 1 úřední sluha. V dalších letech dochází k ještě většímu nárůstu zaměstnanců, v roce 1844 jich huť měly 366. V druhé polovině 19. století dochází k jejich úpadku kvůli několika faktorům: finanční obtíže, zákaz pálení dřevěného uhlí v panském lese, povodeň v roce 1872. V roce 1875 se výroba zastavila úplně. Dnes z tohoto podniku zůstala pouze brána, klenutý podjezd a kychta se zbytkem vysoké pece.⁹⁸

Dalšími důležitými podniky, které zaměstnávaly obyvatele Plas, byly pila a mlýn. Pila byla založena v druhé polovině 19. století. Stala se největší dřevozpracujícím závodem na bývalém okrese Kralovice. Tento podnik zde fungoval více jak sto let a je uzavřen v roce 1977.

K areálu plaského kláštera patřil odedávna panský mlýn, který zde existoval od 16. století. Tento mlýn spolu s dalšími devatenácti, měl na svém území klášter v době svého zrušení. Roku 1864 byl jeho nájemcem Jan Vavřík, krupař. Měl stárka, mládka, práška, pacholka a děvečku.⁹⁹

V Plasích nechyběl ani pivovar. První zmínku o něm najdeme již v roce 1712. K jeho největšímu rozvoji dochází také za Metternichů, kteří ho dají přestavět, aby zvýšili výrobu piva, po němž byla poptávka v širokém okolí. Ten sloužil až do roku 1967. S pivovarem souvisí i řada řemesel, které jsou dnes skoro již zapomenuty a to: bednář, bečvář a ledař.¹⁰⁰

⁹⁸ SAUTNER, Oldřich. Život kolem železáren. In: Plasy: Osm a půl století v plaské kotlině. Plasy: SOkA Plzeň se sídlem v Plasích, 1996, s. 83-84.

⁹⁹ Pila a mlýn. In: Plasy: Osm a půl století v plaské kotlině. Plasy: SOkA Plzeň-sever se sídlem v Plasích, 1996, s. 43-44.

¹⁰⁰ Přestavba knížecího pivovaru. In: Plasy: Osm a půl století v plaské kotlině. Plasy: SOkA Plzeň-sever se sídlem v Plasích, 1996, s. 44-45.

9. VOLNÝ ČAS A ZÁBAVA

Čas začal doléhat na stále více a více lidí. Čas k práci, čas k modlitbám, čas k jídlu a odpočinku vyplňoval den. Změnu přinesla rozvíjející se technika. Průmyslová revoluce začala prosazovat nové pojetí času, nezávislé na přírodě. Nové technologie šetřily člověka, šetřily jeho sílu i jeho čas.¹⁰¹

Ještě v počátcích průmyslového věku se dotýkal jen omezené části společnosti, lidí privilegovaných. Na počátku 19. století není dosud mezi časem práce a volným časem tak rozdílný. Obě kategorie se vzájemně prolínají. Uvnitř rychle přibývajících továren se vytváří pevná pracovní doba, z počátku nelidsky dlouhá, nicméně pevná, dělíci den na dobu v práci a na dobu doma. Druhá z nich je naopak krátká, stačí sotva na odpočinek. Nicméně s tím, jak se doba v práci zkracuje (zhruba o čtyři až šest hodin v průběhu 19. století), druhá, doba strávená doma, narůstá. A už nutně nemusí být strávená doma. K času návštěvy kostela, náboženských slavností, k času hospody a církevních svátků, které lidé důvěrně znali, přibyl čas nový, volný čas.¹⁰²

9.1. Svátky a slavnosti

Mezi nejstarší formy svátků a slavností na venkově patřily lidové zvyky a obyčeje. Lidové zvyky a obyčeje jsou projevem přírodně kosmologického cyklu a navazují na předkřesťanské zvyky. U některých obyčejů si lidé vytvořili k jejich církevnímu základu svoji lidovou podobu.¹⁰³

Čas práce a modliteb na jedné, odpočinku a radovánek na druhé straně byl nadále určován církevním kalendářem. Jakmile byla úroda pod střechou, žilo se v očekávání Vánoc, jimž předcházela rozjímavý advent. Do Velikonoc bylo daleko, krátké období masopustu uvedlo dlouhý čas půstu. Rok strukturovaly také poutě, posvícení a jarmarky. Přes svůj lidový charakter a stále výraznější podíl "světských radovánek" zůstávaly jmenované svátky

¹⁰¹ LENDEROVÁ, M. Dějiny každodennosti "dlouhého" 19. století II. díl, s. 87.

¹⁰² LENDEROVÁ, M. Z dějin české každodennosti, s. 272-274.

¹⁰³ NOVÁK, Pavel. Dějiny hmotné kultury a každodennosti: českého venkova devatenáctého a první poloviny dvacátého století. Praha: Národní zemědělské muzeum Praha, 2007.

církevními a katolická církev dbala, aby je lidé řádně světili. Právem - vždyť “slavnost a všední den jsou dva póly životních situací, dva přístupy, které umožňují pochopení a uchopení (instrumentalizaci) života.”

Vedle církevních slavností se většina obyvatelstva týkala svátky držené v rodině (křest, svatba, životní jubilea), domácí slavnostní zábavy (soukromé hudební a divadelní produkce, domácí bály), případně smuteční slavnosti (pohřby a vzpomínkové slavnosti). Byly příležitostí k shromáždění rodiny a přátel. Z rodinných svátků, které významným způsobem dělily rok, patří Vánoce a Velikonoce. Třebaže významnějším církevním svátkem jsou Velikonoce, současná podoba vánočních oslav sílila a na konci 19. století se z nich staly nejmilejší rodinné svátky.

9.2. Spolky

Pro vývoj spolkového života v českých zemích bylo důležité obnovení ústavního života v letech 1860–1861 a hlavně po roce 1867, kdy byly vytvořeny poměrně příznivé podmínky pro společenskou aktivitu nezávislou na státu.¹⁰⁴ Jedním z dalších předpokladů rozvoje národního hnutí bylo prosazení češtiny jako jazyku průmyslu a zemědělství, jako jazyk školství a vědy a později i jako jazyk státní správy.¹⁰⁵

Díky těmto okolnostem začala od počátků 60. let intenzivní spolková činnost společenská i profesní. V poměrně krátké době po roce 1860 vznikla hustá a rozvětvená síť českých národních spolků. Všude byly zakládány ochotnické divadelní a zpěvácké spolky. Skoro každé město alespoň střední velikosti mělo společenské a zábavní spolky na dvou úrovních, zpravidla pod názvem Měšťanská beseda pro honorační a vzdělanou vrstvu a pod názvem Občanská nebo Občansko-řemeslnická beseda pro řemeslníky a živnostníky. Ať se již jmenovaly Hospodářský spolek nebo Hospodářsko – čtenářská beseda, vždy měly jeden cíl, vzdělávat své členy a vést je k ušlechtilé zábavě.¹⁰⁶

¹⁰⁴ KAISEROVÁ, Kristina, ed. a RAK, Jiří, ed. *Nacionalizace společnosti v Čechách 1848-1914*, Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 2008. 490 s.

¹⁰⁵ EFMERTO VÁ, M. a N. SAVICKÝ. *České země 1848-1918: Od březnové revoluce do požáru Národního divadla*, Díl I. Praha: Libri, 2009, s. 232-239.

¹⁰⁶ SKLENÁŘ, J. Život v uplynulých letech (staletích), na Kralovicku, Plasku a Manětínsku. J. Sklenář, Čistá,

Výjimkou nebyly ani Plasy, které v druhé polovině 19. století zaznamenaly jak hospodářský, tak kulturní rozkvět. V té době zde působilo hned několik společenských spolků a to např. pěvecký spolek Střela, úřednická beseda, občansko-řemeslnická beseda, dobrovolný hasičský sbor, odbor Národní jednoty pošumavské, odbor Červeného kříže, spořitelní a záložní spolek a všeodborová dělnická organizace Rovnost.¹⁰⁷

9.2.1. Občansko-řemeslnická beseda

Na podzim roku 1873 bylo rozhodnuto zřídit v Plasích Občansko-řemeslnickou besedu, jejíž vznik velmi ovlivnil pozdější založení zpěváckého spolku Střela.¹⁰⁸ Účelem spolku bylo vzbuzování a pěstování duševního a společenského života. Dosáhnout se toho mělo pořádáním přednášek a společenských zábav, rozšiřováním knih a časopisů. Jedná se o spolek nepolitický, založený pouze pro zábavu občanstva.¹⁰⁹

Od počátku se členové snažili naplnit hlavní cíle spolku a během prvních let činnosti se ustálil určitý program, který se během roku odehrál. První takovou událostí se stal spolkový ples, který se odehrával v období masopustu v hostinci Václava Franka. Na základě protokolů najdeme informace týkající se především organizace plesu, způsoby jeho financování a rozdělení jednotlivých kompetencí. Po uskutečnění plesu najdeme v protokolech celkové hodnocení akce, její finanční stránku a popřípadě kritiku.

Obdobou plesu bylo pořádání spolkových věnečků. Jedním z takových věnečků byl také Kateřinský věneček pořádaný v listopadu 1897.¹¹⁰

K dalším akcím, které spolek pořádal, patří každoroční slavnosti Božího těla nebo slavnosti pořádané k určitému výročí. Jedna taková akce se odehrála při příležitosti výročí narození Jana Amose Komenského. Tato slavnost byla pořádána dne 10. března 1892 hned

2008.

¹⁰⁷ HURT, M., P. HUBKA a O. SOUTNER. Plasy. Horní Bříza: Granát, 1994, s. 8.

¹⁰⁸ Zpěvácký spolek Střela v Plasích. In: Spolkový život v Čechách v 19. a na počátku 20. století. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 2005, s. 73-107.

¹⁰⁹ SOKA Plzeň – sever se sídlem v Plasích, fond Občansko-řemeslnická beseda, Zápisy ze schůzí (1904-1930), kart. 1, inv.č. 3, stanovy spolku, § 1.

¹¹⁰ Tamtéž, Zápisy ze schůzí (1873-1902), kart. 1, inv.č. 3, protokol ze schůze z 22. listopadu 1897.

všemi spolky působící v Plasích, především pěvecký spolek Střela, dobrovolný hasičský sbor a odbor Národní jednoty pošumavské.¹¹¹

9.2.2. Zpěvácký spolek Střela

V roce 1874 založený Zpěvácký spolek „Střela“ byl co do rozsahu a kvality činnosti před rokem 1900 nejvýznamnějším z nich. Účelem spolku bylo pěstování mužského zpěvu slovanského. Později došlo na rozšíření i o dámskou sekci. Náplň činnosti spolku mělo být cvičení se ve zpěvu, pěvecké zábavy, veřejné koncerty, zpěvácké výlety a i zpěvu církevního.

Hned od počátku se spolek snažil naplňovat v celé šíři rozsah činnosti deklarovaný stanovami. Činní členové se pravidelně zúčastňovali pod vedením ředitele pravidelných zkoušek, organizovali pěvecko-taneční věnečky i výlety, při kterých na různých místech v okolí Plas byly pořádány pěvecké produkce v přírodě. Oblíbená byla tzv. *zastavenička*¹¹², při nichž sbor zazpíval významným osobám při mimořádných příležitostech.¹¹³

Během let se charakter akcí zpěváckého spolku ustálil do podobného schématu. Rok začínal valnou hromadou, následoval spolkový ples, následovaly dva samostatné koncerty, zpravidla jarní a podzimní. V letních měsících se konalo několik vystoupení v přírodě a v zimě účinkovali členové spolku v konventním divadle. Na konci roku připravili členové vystoupení při příležitosti obdarování chudé mládeže v plaském zámku. Dále spolek ve velké míře účinkoval při církevních obřadech.¹¹⁴

Jednou ze zmíněných akcí spolku, spolkový ples, byl pro členy stejně významnou událostí jako pořádání koncertu nebo jiné pěvecké produkce. Plesy se vždy konaly vždy v sále knížecího hostince. Spolek několikrát uspořádal i ples pro místní děti.¹¹⁵

¹¹¹ SOKA Plzeň – sever se sídlem v Plasích, Sbor dobrovolných hasičů, Pamětní kniha hasičského sboru v Plasích (1882-1965), inv.č. 5, Zpráva k 80. výročí založení, s. 10.

¹¹² SOKA Plasy, fond Zpěvácký spolek Střela v Plasích, Pamětná kniha (1874-1897), inv.č.3, zpráva o pořádání *zastavenička* dne 28.9. 1875, s.8.

¹¹³ Zpěvácký spolek Střela v Plasích. In: *Spolkový život v Čechách v 19. a na počátku 20. století*. Univerzita Jana Evangelisty Purkyně: Ústí nad Labem, 2005, s. 88.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 90.

¹¹⁵ Zpěv, koncerty a plesy. In: *Plasy: Osm a půl století v plaské kotlině*. Plasy: SOKA Plzeň - sever se sídlem

9.2.3. Sbor dobrovolných hasičů

Sbor dobrovolných hasičů byl v Plasích zřízen dne 15. března 1882 v usnesení obecního zastupitelstva.

K prvnímu představení sboru dojde již 17. srpna na veřejném cvičení, při němž předvedli zásah u hodinové věže a knížecí hájovny. Po tomto cvičení byl uspořádán banket, při kterém bylo proneseno mnoho přípitků.¹¹⁶ Ještě v témže roce se výbor rozhodl nakoupit vybavení sboru z kasy spolku.

Nový hasičský sbor se stal pochopitelně i složkou společenského života v Plasích. Podle tehdejších zvyklostí se zúčastňoval oslav Božího těla, jmenin a narozenin nejvyšších hlav habsburského rodu i slavností a svátků knížecí rodiny.¹¹⁷

Již první roky však dokazovaly, že práce ustaveného sboru je velmi prospěšná. Dne 25. dubna 1887 platně přispěl k záchraně Lomanského dvora při požáru stohů a v prosinci o rok později se zúčastnil hašení požáru v plaském zámku.

V roce 1893 byl vznesen návrh na zřízení vlastní hasičské župy. Za tímto účelem byla svolána do Plas společná schůze okolních sboru, která se uskutečnila dne 22. prosince 1893 v hostinci „Na Knížecí“. Týkalo se to sborů: Plasy, Dolní Bělá, Žebnice, Horní Hradiště, Obora. Na schůzi bylo jednomyslně přijato, aby byla zřízena vlastní župa a dále byl pro tento účel zplnomocněn starosta sboru plaského, knížecí lesmistr a ředitel panství p. Holeček, aby učinil přípravy k tomuto kroku a vypracoval stanovy, které by předložil c. k. Místodržitelství ke schválení. Na základě schválených stanovy byla svolána ustavující schůze Plaské župní hasičské jednoty na den 23. prosince 1894 do knížecího hostince.¹¹⁸

v Plasích, 1996, s. 88-89.

¹¹⁶ SOUTNER, O. a kol. *100 let požární ochrany v Plasích 1882-1982*, 1. vyd. Mariánská Týnice: Nadační fond, 1982

¹¹⁷ SOKA Plzeň – sever se sídlem v Plasích, Sbor dobrovolných hasičů, Pamětní kniha hasičského sboru v Plasích (1882-1965), inv.č. 5, Zpráva k 80. výročí založení, s. 3.

¹¹⁸ Založení hasičské župy plaské, *Kronika regionu: Kralovicko, Manětínsko, Plasko*. 2002/3, č. 5.

9.2.4 Národní jednota Pošumavská

Národní jednota pošumavská byla spolkem na ochranu českých menšin v jižní polovině Čech. Snaha o založení spolku se projevila již od 80. let. Hlavní příčinou založení v roce 1884 se stalo nedlouho před tím vznik Deutscher Böhmerwaldbund. Svoji činnost zaměřila v krajích budějovický, písecký, plzeňský a táborský, které se skládali z 18 politických okresů.¹¹⁹

V prvních letech se omezila činnosti na pořádání přednášek různého zaměření, pořádání divadelních a hudebních představení. V záznamech nalezneme zprávu o pořádání přednášky 24. dubna 1889 Rudolfa Trejbala „O pěstování ovocného stromoví a ovocnářství vůbec“. Tyto jednotlivé akce se odehráli většinou spojené s valnou hromadou nebo schůze výboru.¹²⁰

Jednota spolupracovala i s dalšími spolky v Plasích, se kterými společně pořádali slavnosti, koncerty nebo divadelní představení. Národní slavnost pořádaná NJP dne 10. června 1889 byla doprovázena vystoupením Zpěváckého spolku Střela. Na podporu národního cítění se uskutečnila řada slavností na počest památky velkých osobností českých dějin. Jednu takovou pořádali sdružené spolky v Plasích v knížecí zahradě dne 19. června 1898 slavnost na památku stoletých narozenin věhlasného učence, dějepisce a „otce národa“ Františka Palackého.¹²¹

Význam samotného spolku spočíval hlavně v povzbuzování národní činnosti a rozvoji školství v kraji. Od počátku se organizace zajímá o oblasti, ve které převládá německé obyvatelstvo a všemi způsoby se snaží bojovat proti germanizaci. Velká část byla hlavně věnovaná dětem, kterým se opatrovali školní pomůcky, pořádali výlety¹²² a různá představení a přednášky povzbuzující národnostní cítění.

¹¹⁹ ŘEHÁČEK, K. *Češi a Němci na jihozápadě Čech 1880-1938*. Plzeň: Dimenze, 2002, s. 36.

¹²⁰ SOKA Plzeň – sever se sídlem v Plasích, fond Národní jednoty pošumavské, Protokoly ze schůzí a valných hromad (1888 – 1896), inv.č. 4, Pozvánka na přednášku R. Trajbala.

¹²¹ Společenský život v Plasích před 100 lety. Kronika regionu: Kralovicko, Manětínsko, Plasko. 2002/3.

¹²² SOKA Plzeň – sever se sídlem v Plasích, fond Národní jednoty pošumavské, Protokoly ze schůzí a valných hromad (1888 – 1913), inv.č. 5, Oznámení o výletě na jubilejní výstavu v Praze roku 1895.

9.3. Divadlo

K významným formám trávení volného času patřilo na venkově divadlo. Již na přelomu 18. a 19. století se zvedla vlna módy hraného divadla, která zasáhla všechny společenské vrstvy. Na venkově se hrálo divadlo jednak na šlechtických zámcích a jednak i ve venkovských chalupách v podobě tzv. sousedského divadla.¹²³

K dalšímu rozvoji došlo ve 30. a 40. letech 19. století. Tehdy se hrálo již ve více jak 120 městech, městysech a také několika vesnicích v Čechách. Divadelní soubory byly v této době jen volnými sdruženími bez jakékoliv pevné struktury spojené jen společným zájmem o divadlo. O každé divadelní představení musely žádat úřady a musely uvést účel přestavení. Nejčastěji se hrálo kvůli získání prostředků na humanitární účely.

Po pádu bachovského absolutismu a čilém rozvoji spolkového života dochází k rozvoji ochotnického divadla a jeho výrazného počestění. Divadelní aktivity mají již pevnou organizační formu spolku. Buď se jednalo o samostatný ochotnický spolek, někdy měly svůj divadelní odbor i hospodářské a čtenářské besídky.

K divadelním počátkům nejen v Plasích, ale v celém regionu patří konventní divadlo. Bylo vystavěno z podnětu kněžny Pavliny Metternichové¹²⁴ v roce 1873 v nárožním rondelu plaského 78 konventu. Jeho rozmach spadá do let 1874-1894, kdy byl ukončen rozsáhlým požárem konventní budovy. V repertoáru divadla byly hry německé, francouzské, ale i české a polské lehčího žánru. Účinkovala v něm vedle rodiny Metternichů i další šlechta a úřednictvo, mj. také knížecí lékař dr. Stretti. Šlechta se více zaměřovala na cizojazyčné hry a ochotníci z řad úředníků na hry české. Mezi nimi byly např. v roce 1880 Telegram, 1882 Nerudova Prodaná láska nebo 1886 Klicperův Divotvorný klobouk.¹²⁵

O založení ochotnického divadla se také snažili spolky, které v Plasích působily, jak vyplývá ze zápisů ze schůzí. Ale tato iniciativa se neseťkala s úspěchem.¹²⁶

¹²³ NOVÁK, Pavel. Dějiny hmotné kultury a každodennosti: českého venkova devatenáctého a první poloviny dvacátého století. Praha: Národní zemědělské muzeum Praha, 2007.

¹²⁴ HOLEC, P. Český Totis - knížecí divadlo. In: Plasy: Osm a půl století v plaské kotlině. Plasy: SOKA Plzeň - sever se sídlem v Plasích, 1996, s. 92-93.

¹²⁵ FÁK, Jiří. Historie ochotnického divadla na severním plzeňsku. Mariánská Týnice: 2006, Nadační fond.

¹²⁶ SOKA Plzeň – sever se sídlem v Plasích, fond Národní jednoty pošumavské, Protokoly ze schůzí a

9.4. Čtenářské zájmy a knihovny

Zájem o čtení se již v posledních desetiletích 18. století zakotvilo i na venkově. Gramotnost byla v této době stále ještě nízká, neboť do školy chodila pouze nejmladší generace a ze školní docházky měla navíc řadu úlev a zejména v sociálně slabších venkovských vrstvách se do školy více nechodilo, než chodilo. Dospělými navíc nebylo čtení podporováno, protože bylo považováno za marnivost.¹²⁷

Velmi rozšířené bylo na venkově předčítání. Na rozdíl od města, kde předčítání patřilo k oblíbeným večerním rituálům, na venkově jednak v neděli po obědě, kdy děti předčítávaly rodičům, a především při práci v zimě. Nabídka literatury nebyla příliš široká. Počátkem 19. století vydával českou literaturu Václav Matěj Kramerius v Praze, později se objevila jednotlivá nakladatelství i ve venkovských městech. Pronikání literatury na venkov bylo spojeno s působením buditelů.¹²⁸

Velkou zásluhu na zvyšování gramotnosti a zájmu o četbu měly bezpochyby zájmové spolky, které vznikaly v Plasích v druhé polovině 19. století. Jejich činnost měla za úkol vzbuzovat vlastenecké zájmy a povědomí o české kultuře.¹²⁹

Venkovský člověk měl zpravidla velmi ztížený přístup ke knihám a časopisům, porovnáme-li se situací obyvatel města. Proto mělo neobyčejně velký význam budování knihoven, kde si bylo možné knihy zapůjčit. Nejdůležitější vliv na vzdělání měl v Plasích klášter. Měl i svojí vlastní knihovnu, díky tomu bylo toto místo centrem vzdělání pro široké okolí. Po jeho zániku je v Plasích založena škola, která v této tradici pokračuje. Knihovna, tak jak ji známe dnes, zde vzniká až po vzniku 1. republiky.

valných hromad (1888 – 1913), inv.č. 5, Návrh předseda L. Bařka ze dne 31. 5. 1896.

¹²⁷ NOVÁK, Pavel. Dějiny hmotné kultury a každodennosti: českého venkova devatenáctého a první poloviny dvacátého století. Praha: Národní zemědělské muzeum Praha, 2007.

¹²⁸ V Plasích působila česká spisovatelka Josefa Clauerová z Engelshofu.

¹²⁹ Viz. kapitola Spolky.

9.5. Cestování

Dlouhé 19. století je obdobím, kdy cestování prošlo zásadní proměnou. Objevuje se nový jev, a to cestování za zábavou. Vedle tohoto typu cestování ovšem trvají i další typy cest známé od středověku jako jsou cesty obchodní, politické, vojenské, studijní, umělecké a náboženské. Obyvatel venkova se však týkala jen část z nich.¹³⁰

V této době vznikají první cestovní příručky, které přinášely rady, jak si zabalit zavazadla, jak se připravit fyzicky i psychicky. Jeden z oblíbených autorů byl i moravský hrabě, osvícenec a filantrop Leopold Berchtold. Všechny příručky upozorňovaly na nebezpečí a již v té době zdůrazňovaly znalost cizích jazyků.¹³¹

Na přelomu 18. a 19. století turistická infrastruktura ještě téměř neexistovala. Cestovatel si musel na cesty brát vše. Na konci století se lidé již mohli spolehnout na síť hotelů, hostinců, bank, dokonce i cestovních agentur.

V tomto století se také rozvíjí především cesty za zdravím. Pobyty v lázních vymanily člověka z jeho běžného prostředí, umožnily mu vydatněji odpočívat a přinesly mu společenské rozptýlení. Lázeňská klientela zůstávala dlouho exkluzivní. Na přelomu 18. a 19. století tu byly dvě lázeňská centra – Karlovy Vary a Teplice. Později přibyl Jeseník, Sedmihorky a Poděbrady.¹³²

¹³⁰NOVÁK, Pavel. Dějiny hmotné kultury a každodennosti: českého venkova devatenáctého a první poloviny dvacátého století. Praha: Národní zemědělské muzeum Praha, 2007.

¹³¹KROUPA, Jiří. Alchymie štěstí: pozdní osvícenství a moravská společnost 1770-1810. Brno: Era, 2006.

¹³²LENDEROVÁ, M. Z dějin české každodennosti, s. 384-386.

10. ČISTOTA A ZDRAVÍ

Úroveň osobní i veřejné hygieny na počátku 19. století byla ve srovnání s dneškem jen těžce srovnatelná. Ostatně na přílišném mytí, praní a čištění oděvu stejně jako pravidelném uklízení příbytků ani lékaři netrvali. Co platilo ve městě, to se týkalo venkova dvojnásobně. Na venkově byl navíc běžný denní styk s hospodářskými zvířaty, na každém dvorku byla hromada hnoje, kanalizace byla věcí neznámou.¹³³

Osobní hygiena má starší základy a dodržování základní osobní hygieny bylo na venkově, kde nebyly zpravidla problémy s vodou, dokonce snazší než ve městech. Rozvoj kanalizace a vodovodu se na venkově rozvíjí až v období meziválečném.

Osobní hygiena byla prováděna především v intimním domácím prostředí. Skládala se však z prostého omytí rukou, méně již nohou a koupel celého těla byla záležitostí příležitostnou. Mylo se tehdy, když se člověk cítil špinavý nebo když mu špína překážela v činnosti, kterou chtěl vykonávat. K mytí se používaly dřevěné kádě a další nádoby, později pak nahradila plechová umyvadla a různé škopky. Pokud čas od času došlo na celkovou koupel, přišly na řadu necky na praní prádla. Zatímco v selských vrstvách bylo koupání ještě vzácností, v životě šlechty se již koupání stalo součástí životního stylu. Mladí lidé se běžně v létě koupali v rybníce či v řece, běžné bylo mytí do půli těla u studny ve dvoře, doma pak ve škopku nebo džberu.¹³⁴

Záchody, takové jako je známe dnes, byly v 19. století ještě velkou vzácností. Splachovací záchod byl otázkou pouze města. Na venkově býval umístěn u hnojiště na dvoře. Veřejná kanalizace na venkově byla až do meziválečného období jen záležitostí zcela výjimečnou.¹³⁵

¹³³ NOVÁK, Pavel. Dějiny hmotné kultury a každodennosti: českého venkova devatenáctého a první poloviny dvacátého století. Praha: Národní zemědělské muzeum Praha, 2007.

¹³⁴ Tamtéž, s. 300.

¹³⁵ LENDEROVÁ, M. Z *dějin české každodennosti*, s. 74-100.

10.1. Lékaři a lékárny

Léčení v minulosti, tak jako dnes, znamenalo pomáhat lidem při různých chorobách a onemocněných, zbavovat je bolestí a neduhů pomocí zařikávání, přírodních prostředků, jako jsou byliny a koření, nebo přímým zásahem při napravování zlomenin, operačních zákrocích atd.¹³⁶

Kromě školených doktorů se v dávné minulosti zabývali léčením nemocných i samozvaní lékaři. Diplomem opravňující k lékařské praxi bývalo obyčejně písemné prohlášení městského nebo obecního úřadu, že se dotyčnému podařilo některou chorobu vyléčit. Drobnou chirurgií se zabývali lazebníci a ve městech i po vesnicích léčily různé nemoci kořením a bylinami báby kořenářky. Dětem na svět pomáhaly porodní báby.¹³⁷

V roce 1886 pečovalo o zdraví obyvatelstva v politickém okrese Kralovice šest doktorů, z nichž byli dva v Manětíně, dále pak v Kralovicích, v Plasích, Kožlanech a Čisté. Vzhledem k velikosti okresu se v té době jevil značný nedostatek lékařů. V Plasích působí od roku 1870 lékař Karel Stretti.¹³⁸ Tento knížecí lékař se také zapojuje do spolkové činnosti v Plasích, stává se z něj činný člen Zpěváckého spolku Střela. I další lékař Leopold Batěk nejenom léčí, ale také se ujímá předsednictví stejného spolku.¹³⁹

Lékárny v této době byly v okrese čtyři: v Kralovicích, Plasích, Manětíně a Čisté. V Plasích se nacházela lékárna, kterou založili opati z cisterciáckého kláštera. Tu vedl učený mnich Lucas Gotlieb, výrobce známého plaského bílého prášku.¹⁴⁰

Tento bílý minerální prášek proslavil zdejší cisterciáky zvláště na počátku 18. století, kdy jej vyváželi i za hranice českých zemí. Zpracování hlavní suroviny - vitriolové břidlice získávané z lomu v Hromnici (dnešní Červené jezírko) podléhalo přísnému utajení. Tehdejší lékárník Lucas Martin Gottlieb přípravu tohoto žaludečního léku pečlivě střežil. Není divu,

¹³⁶ LENDEROVÁ, M. *Z dějin české každodennosti*, s. 124-126.

¹³⁷ V roce 1868 v Plasích působila porodní bába JOHANA HOROVÁ.

¹³⁸ První plaští lékaři. In: *Plasy: Osm a půl století v plaské kotlině*. Plasy: SOKA Plzeň - sever se sídlem v Plasích, 1997, s. 31.

¹³⁹ Zpěvácký spolek Střela v Plasích. In: *Spolkový život v Čechách v 19. a na počátku 20. století*. Univerzita Jana Evangelisty Purkyně: Ústí nad Labem, 2005, s. 88.

¹⁴⁰ SKLENÁŘ, J. *Život v uplynulých letech (staletích), na Kralovicku, Plasku a Manětínsku*. J. Sklenář, Čistá, 2008.

jeho přípravek nebyl hořký jako většina žaludečních léků, ale naopak pro svou dobrou chuť velmi oblíbený.¹⁴¹

¹⁴¹ Klášter Plasy [online]. 2012 [cit. 2015-06-13]. Dostupné z: <http://www.klaster-plasy.cz/?Dejiny>

11. OBCHOD A NÁKUPY

11.1. Obchod

Obchod byl až do vydání živnostenského řádu organizován v ceších. I zde základní změnu představovalo vydání živnostenského řádu roku 1859, který obsahoval skupinu obchodních živností, z nichž většina patřila mezi živnosti svobodné. Obchodníci se sdružovali pro obranu svých zájmů do obchodních grémií. Tato změna se odrazila jak pozitivně, ale i negativně. Téměř absolutní volnost v obchodu přivedla k této živnosti i lidi bez potřebné kvalifikace. Velký význam zde také měli obchodní a živnostenské komory.¹⁴²

V rámci obchodu vystupovali obyvatelé venkova jak v roli obchodníka, tak v roli kupujícího. Jestliže chtěli něco nakoupit, zašli obvykle do místního krámu. Byl obvykle na každé vesnici i v těch nejmenších a ve větších jich bylo hned několik. V 19. století byly krámky malé a nespecializované. Specializace se začala prosazovat až od konce 19. století a to především až v meziválečném období. V první polovině 19. století byly Plasy střediskem řemesel a nákupním místem. Nacházel se zde jeden obchod se smíšeným zbožím a jeden kramář, vyskytoval se zde také jeden podomní obchodník.¹⁴³ Tyto obchody bývaly buď přímo na návsi, nebo v jejím sousedství a mnoho se nelišily od hospodářských usedlostí. Prodejní místnost vznikla obvykle ze světnice, bývala otočená směrem do návsi a přímo do ní byl proražen vchod. Okno pak nahradil výkladec, ve kterém bylo vystavěno zboží, a zároveň přiváděl světlo do místnosti.¹⁴⁴

Řadu potřeb či specializované druhy zboží si opatřovali obyvatelé venkova přímo u výrobců. Další možným místem, kde si lidé mohli pořídit potřebné věci, byly trhy. Typické to je především pro zemědělce, byť na jarmarcích nabízeli své zboží i venkovští řemeslníci.

¹⁴² NOVÁK, Pavel. Dějiny hmotné kultury a každodennosti: českého venkova devatenáctého a první poloviny dvacátého století. Praha: Národní zemědělské muzeum Praha, 2007.

¹⁴³ PATEJDL, Antonín. Než přišla konstituce. In: Plasy: Osm a půl století v plaské kotlině. Plasy: SOKA Plzeň - sever se sídlem v Plasích, 1997, s. 79-80.

¹⁴⁴ NOVÁK, Pavel. Dějiny hmotné kultury a každodennosti: českého venkova devatenáctého a první poloviny dvacátého století. Praha: Národní zemědělské muzeum Praha, 2007.

11.2. Nákupní košík

Nákup zboží je určen snahou uspokojit základní lidské potřeby. V popředí tak stojí obstarávání potravin, nezbytných oděvních součástí a snaha si zaopatřit domov. Vše se odvíjí od ekonomických možností jedince.

Ceny základních životních potřeb se měnily podle ročního období, regionů i konkrétní lokality. I spotřeba podléhala těmto faktorům. Jiná byla spotřeba městské, jiná venkovské rodiny: na vsi se nekupovalo ovoce, mléčné produkty, maso, ale například ani chléb. Na nákupy měla vliv i roční sezona. Blížící se podzim znamenal výdaje za dříví a uhlí, o posvícení patřila i na městský stůl husa. Jinak také vypadal nákup ve všední den, jinak v pátek či jiný postní den. Mléko, maso, chléb a zelenina bylo potřeba denně, zásobu ve spížích tvořili pouze potraviny vysloveně trvanlivé. Nákupy jižního ovoce nebo čokolády se konaly pouze ojediněle.¹⁴⁵

Nákup spotřebního zboží byl ve srovnání s potravinami výrazně nižší. Lidé jen málo nakupovali hygienické potřeby: nezbytné bylo mýdlo, jemný písek na mytí nádobí. Pokud se týče oblečení, svrchní kusy sloužili většinou celý život. U většiny spotřebního zboží rozhodovala především jeho trvanlivost, nikoli módní vzhled. Boty, oblečení, nábytek musely vydržet několik desetiletí, ne-li celý život, podobně tomu bylo s osobním, ložním i stolním prádlem. Výrobky sloužily doslova do roztrhání. Šetrnost byla žádoucí vlastností nejen u dolních či středních vrstev, ale také u šlechty.¹⁴⁶

¹⁴⁵ LENDEROVÁ, M. *Z dějin české každodennosti*, s. 19-41.

¹⁴⁶ NOVÁK, Pavel. *Dějiny hmotné kultury a každodennosti: českého venkova devatenáctého a první poloviny dvacátého století*. Praha: Národní zemědělské muzeum Praha, 2007.

12. DOPRAVA

Až do 19. století cestovala většina obyvatel pěšky. To se ovšem ale pomalu začalo měnit s příchodem moderních dopravních prostředků. Účelem cesty se nestává jen přesun, ale cesta samotná. Po celé 19. století člověk neustále vylepšoval mechanickou a vizuální podobu kočárů a vozů.¹⁴⁷

12.1. Dopravní cesty

Základní systém nejdůležitějších spojnic vznikl ve střední Evropě zřejmě v době vrcholné kolonizační vlny někdy koncem 13. století. V následujících století byla tato síť dotvořena dle hospodářských potřeb českých měst a správních záměrů panovníka. Od dob Marie Terezie pak stát systematicky usiloval o vybudování moderních silnic na hlavních tazích.

V roce 1775 vzniklo ředitelství pro stavbu silnic. V devadesátých letech 18. století vypracovalo ředitelství velkorysý projekt přestavby všech hlavních cest. Základní silniční síť byla vybudována především ve dvacátých až čtyřicátých letech 19. století. Zatímco v roce 1792 bylo v Čechách celkem 462 km nových silnic, v roce 1829 jich bylo zhruba 2600 km a do roku 1848 byla výstavba silnic v Čechách dokončena. České království se zařadilo mezi země s nejhustší silniční sítí v habsburské monarchii.¹⁴⁸

Do této doby spadá i stavba císařské silnice ve směru Plzeň – Žatec, která byla schválena dne 15. 7. 1819. Dřívější cesta z Plzně do Plas nevedla přes Kaznějov a Rybnice, nýbrž vedla přes Nebřeziny, kde stávala panská krčma pro občerstvení formanů. Stavby nové silnice byla dlouho odkládána. Jeden z důvodů byla otázka financování, druhým bylo pak vlastnictví majitelů půdy, přes které tato silnice měla vést.¹⁴⁹

¹⁴⁷ LENDEROVÁ, M. *Z dějin české každodennosti*, s. 368-378.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 371.

¹⁴⁹ SKLENÁŘ, J. *Život v uplynulých letech (staletích)*, na Kralovicku, Plasku a Manětínsku. J. Sklenář, Čistá, 2008.

Přesně 22 let trvalo, než stavba mohla začít. Velký vliv měl na to pravděpodobně kníže Metternich. Samotná stavba byla dokončena v roce 1859. Vybudování této silnice na mnohých místech znamenalo výrazná zásah do tvárnosti a života obcí.¹⁵⁰

12.2. Doprava osob

Po silnicích jezdily jak formanské vozy, tak i povozy vesničanů, městských obchodníků a řemeslníku, tak i poštovní vozy. Až do konce 19. století nebylo možné na silnicích spatřit nic jiného než koňmi a výjimečně i voly tažené povozy pro dopravu osob i nákladů.

Naprostá většina venkovanů jezdila obyčejnými hospodářskými vozy, které byly uzpůsobeny pro přepravu zemědělských plodin a dalších materiálů. Používaly se však i pro přepravu osob na vzdálenější pracoviště, případně se daly vozy jednoduše doplnit o jednoduché sedačky z prken a s vozem se jelo i v neděli do kostela. Pouze bohatší zemědělci a movitější nezemědělské vrstvy obyvatel měly v 19. století ještě a bryčku či kočár určený pouze pro osobní dopravu.¹⁵¹

12.3. Železniční doprava

Sedmdesátá léta 19. století byla v českých zemích ve znamení mohutného rozvoje výstavby železničních sítí. v té době se stavěla trať Plzeň – Mladotice – Žatec – Most.¹⁵²

Porada o stavbě, která zasáhla do života města, se konala v Plasích dne 21. února 1869 za přítomnosti téměř všech osob a obcí, majících o stavbu zájem. Velkostatek Plasy byl zastoupen knížetem Metternichem, vysoká Libyně hrabětem Wallisem, Petrohrad hrabětem Černínem, Rabštejn hrabětem Lažanským a atd. Byla zde naznačena směr dráhy z Plzně okolo Třemošné, Hořejší Břízy ke Kaznějovu skrz lesy k Plasům a postupně řečištěm řeky Střely

¹⁵⁰ HYNEK, Václav. Na císařské silnice. In: Plasy: Osm a půl století v plaské kotlině. Plasy: SOKA Plzeň-sever se sídlem v Plasích, 1996, s. 45-47.

¹⁵¹ NOVÁK, Pavel. Dějiny hmotné kultury a každodennosti: českého venkova devatenáctého a první poloviny dvacátého století. Praha: Národní zemědělské muzeum Praha, 2007.

¹⁵² SKLENÁŘ, J. Život v uplynulých letech (staletích), na Kralovicku, Plasku a Manětínsku. J. Sklenář, Čistá, 2008.

k Mladoticům, kolem Foitles, Žihle, Kryr, Blšan k Měcholupům. V těchto místech by se poblíž Žatce dráha napojila s českou severozápadní dráhou.

Dne 29. dubna 1870 byla podána žádost na stavbu železné dráhy. Stavbu Plzeňsko – březenké dráhy schválilo c. k. ministerstvo obchodu a s prací bylo započato 5. června 1871.¹⁵³ Celá trať Plzeňsko-březenká, dnešní železnice z Plzně přes Žatec do Ústí nad Labem byla otevřena 8. srpna 1873. Tomu však předcházelo několik zkušebních jízd, které byly přijaty s velkým nadšením místních obyvatel. Ty zaplnili nádraží a s nesmírnou radostí přivítalo první lokomotivu.¹⁵⁴

12.4. Dostavník

I na menších městech byli jednotlivci, kteří obdrželi koncesi dostavníkovou. Počátkem 19. století se v Čechách začalo stavět více dobrých silnic, a když byly tyto dobudovány, rozmohly se dostavníky ve větší míře. Cestování to bylo velmi zdlouhavé a nepohodlné. Když se totiž stalo, že silnice začala stoupat, byly cestující vyznání, aby vystoupili a zatlačili do vozu.

Když pak na koních byla vidět zřejmá únava, bylo nutno v nějaké zájezdní hospodě zastavit a koně nakrmit a napojit. V Plasích existoval zájezdní hostinec od roku 1785 a byl zřízen klášterem.¹⁵⁵

12.5. Povožnictví

Někteří občané se v tomto kraji zabývali také povoznictvím. V Plasích to byl od roku 1893 František Rott, který si zajistil přípřež a honecké povozy pro místní stanici. Později se této živnosti také věnoval Karel Týzl.¹⁵⁶

¹⁵³ PANKRAZ, Josef. Když se stavěla dráha. In: Plasy: Osm a půl století v plaské kotlině. Plasy: SOKA Plzeň-sever se sídlem v Plasích, 1996, s. 47-50.

¹⁵⁴ SKLENÁŘ, J. Život v uplynulých letech (staletích), na Kralovicku, Plasku a Manětínsku. J. Sklenář, Čistá, 2008.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 39.

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 40.

13. SLAVNÍ RODÁCI PLAS

13.1. Antonín Wiehl

Tento plaský rodák se významně zapsal do architektury hlavního města ve druhé polovině 19. století.

Narodil se na Metternichově panství 26. 4. 1846 jako syn lesního správce. Stal se žákem architekta Národního divadla Josefa Zítka. Se svými invencemi přinesl do české architektury nové pojetí. Wiehlova tvorba vychází z italské a vídeňské renesance a na každém jeho projektovaném objektu je patrný jeho rukopis. Jeho budovy jsou zdobeny sgrafity, malbami nebo sochami, na kterých se podíleli významní čeští umělci. Zásadou tohoto plaského rodáka vyrostly v Praze zajímavé budovy městské spořitelny na Starém městě, staroměstské vodárny na Smíchově nebo vlastní architektův dům na rohu Václavského náměstí. Wiehlovo jméno je spojeno hlavně s výstavbou národního hřbitova Slavín na Vyšehradě. Zde je pak i později pochován.

Antonín Wiehl byl také členem České akademie a poslancem na českém sněmu. Velké zásluhy si získal v archeologii, muzejnictví a v ochraně památek.¹⁵⁷

13.2. Rod Strettiů

Tento rod pochází ze severní Itálie z vesničky Forno. V roce 1789 přichází do Prahy Ambrogio Giuseppe Stretti. Jeho potomci už zde zdomácní, spřízní se s významnými rodinami českého národního obrození a celé národní kultury. Jeho vnuk, lékař Karel Stretti, přijal místo knížecího lékaře v Plasích.¹⁵⁸ Zde se usadil se svojí manželkou a stali se důležitou součástí plaského života. Zde se věnuje nejen své lékařské praxi, ale také se zapojuje do kulturního života obce. V Plasích se narodili jejich dva synové – Victor a Jaromír.¹⁵⁹

¹⁵⁷ VILD, Miroslav. Architekt a mecenáš. In: Plasy: Osm a půl století v plaské kotlině. Plasy: SOKA Plzeň - sever se sídlem v Plasích, 1997, s. 30.

¹⁵⁸ První plaští lékaři. In: Plasy: Osm a půl století v plaské kotlině. Plasy: SOKA Plzeň - sever se sídlem v Plasích, 1997, s. 31.

¹⁵⁹ Příloha č. II.

Victor Stretti (1878-1957) byl vynikající portrétista, spoluzakladatel české moderní grafiky, slavný umělec, akademický malíř, předseda Sdružení československých grafiků „Hollar“. Byl také znám jako vynikající portrétista českých předních osobností. I přestože odchází se svými rodiči do Prahy, Plasy byly jeho velikou láskou.¹⁶⁰ Věnoval jí mnoho grafických listů a kreseb. V roce 1949 mu bylo uděleno čestné občanství.¹⁶¹

V umění malířském vynikal neméně i jeho bratr Jaromír Stretti – Zamponi (1882-1959), malíř a grafik. Později pokračoval v této činnosti i jeho syn Mario Stretti.¹⁶²

13.3. Hanuš Lašek

Tento významný český pěvec se narodil jako syn plaského učitele Josefa Laška ml. dne 9. května 1860. Zprvu pokračoval ve šlépějích svých předků a stal se z něho také učitel. Začal učit nejprve na Rakovníku. Později však díky svému líbivému tenoru dostal do Kladna, odkud začal dojíždět do Prahy do pěvecké školy. Láska k zpěvu byla silnější a tak se brzy vzdal učitelského místa a zpíval u různých divadelních společností. Postupně se svými schopnostmi probojoval až do Národního divadla, kde zpíval v letech 1892-1897. Angažovala ho i opera v Drážďanech a Gdaňsku. Na začátku 20. století vyučoval zpěv na konzervatoři v Aberdeenu ve Skotsku. Po jeho návratu do Čech si v Praze založil vlastní operní školu.¹⁶³

13.4. Rudolf Huml

Tento plaský rodák se významnou měrou zasloužil o proniknutí českého zpěvu do zahraničí, o sborový zpěv a o kulturní život v městě Plzni.

Narodil se 11. února 1859. První pěvecké vzdělání nabyt ve svém rodišti u učitele Josefa Laška. Ale už v šestnácti letech začíná působit s tehdy nejvýznamnějším plzeňským

¹⁶⁰ Příloha č. 4.

¹⁶¹ MRKVIČKA, Jan. O slavném rodu Strettiů. In: Plasy: Osm a půl století v plaské kotlině. Plasy: SOKA Plzeň - sever se sídlem v Plasích, 1997, s. 31-33.

¹⁶² Tamtéž, s. 33.

¹⁶³ Tenor Smetanových oper. In: Plasy: Osm a půl století v plaské kotlině. Plasy: SOKA Plzeň - sever se sídlem v Plasích, 1997, s. 40.

sborem „Hlahol“. Pro své zcela výjimečné hlasové kvality byl v roce 1881 angažován do Národního divadla. Zde ale nebyl příliš spokojen a brzy se vrací do Plzně, kde byl nazýván plzeňským slavíkem. Byl také zakladatelem pěveckého kvarteta, které v době založení Ústřední matice školské vystupovalo po celém kraji v její prospěch.

Jednou z jeho největších úspěchů bylo vítězství 24 zpěváků na mezinárodní pěvecké soutěži v Bruselu a Paříži. A to i přesto, že tomuto podniku nebylo v Praze přáno. Dokonce bylo pěvcům odepíráno právo reprezentovat český sborový zpěv v tak náročných soutěžích.¹⁶⁴

13.5. Josefa Clannerová z Engelshofu

Tato vlastenka a česká spisovatelka se narodila dne 28. dubna 1805. Pocházela z dávného šlechtického rodu a do své smrti pěstovala upřímnou lásku k českému jazyku. Její otec byl hospodářským úředníkem plaského statku cisterciáckého kláštera a později po jeho zrušení státním návladním Náboženského fondu.

Josefa Clannerová se zásluhou svého přítele, buditeleského básníka a spisovatele V. J. Picka, seznámila s obrozeneckými snahami českého národa. Zpracovávala do češtiny německé hry, psala i nové a většinu jich uváděla na jevišti místního ochotnického divadla. Hrávalo se v konventu, kde i za přítomnosti vrchnosti pořádaly různé slavnosti.

Z jejích prací můžeme uvést básně: Jmeniny otcovy, Vděk dcery k nevlastní matce, U hrobu mého miláčka, Láska k vlasti, Žel věrné Češky, Nad hrobem české spisovatelky Boženy Němcové, Stará panna (píseň plná humoru k jejím pětasedmdesátinám) a jiné.¹⁶⁵ Z divadelních her pak Májový květník, Sklenice vody, strýček a synovec, Zklamaná nevěsta a jiné.¹⁶⁶

¹⁶⁴ FLECK, Vilém. Zapomenutý slavík. In: Plasy: Osm a půl století v plaské kotlině. Plasy: SOkA Plzeň - sever se sídlem v Plasích, 1997, s. 41-42.

¹⁶⁵ Příloha č. 3.

¹⁶⁶ Z časů Národního obrození. In: Plasy: Osm a půl století v plaské kotlině. Plasy: SOkA Plzeň - sever se sídlem v Plasích, 1997, s. 24-25.

14. DIDAKTICKÉ APLIKACE

14.1 Historie cisterciáckého řádu - navštívenka

HISTORIE CISTERCIÁCKÉHO ŘÁDU V ČECHÁCH

Cisterciácký řád vznikl v oblasti Burgundska na přelomu 11. a 12. století. Počátky cisterciáckého řádu jsou významně spjaty se jménem sv. Bernarda z Clairvaux, který žil v letech 1090 - 1153. Sv. Bernard pocházel ze šlechtické rodiny a spolu se svými bratry a skupinou přátel vstoupil do kláštera v Citeaux roku 1112. Sv. Bernard byl originální myslitel, skvělý organizátor, výtečný propagátor. Vytvořil ucelený myšlenkový systém, který propojoval všechny roviny klášterního života s teologií. V jeho pojetí světa vše v každodenním životě souviselo s hledáním a následováním Boha. Stal se tak hlavním popularizátorem cisterciácké myšlenky. Jeho zásluhou uznal roku 1119 papež Kalixt II. cisterciáky za nový mnišský řád.

Mniši se usídlili v nových opatstvích v Citeaux, La Ferté, Pontigny, Clairvaux a Morimondu. Právě z Morimondu pocházeli řeholníci, kteří osídlili české země a většinu střední Evropy.

Do českých zemí přicházejí cisterciáci počátkem 40. let 12. stol. za vlády knížete Vladislava II., pozdějšího krále Vladislava I. V tomto období vznikají 4 opatství, a sice Sedlec (1142), založený šlechticem Miroslavem, Plasy (1144), založené knížetem Vladislavem, v Nepomuku (1145). V další etapě osídlování na přelomu 12. a 13. stol. došlo k založení kláštera v Mnichově Hradišti (1184).

Nejvýznamnějším klášteřem 1. vlny byl bezpochyby klášter v Sedleci, jehož vliv velmi vzrostl od konce 13. stol., když došlo v Kutné Hoře k objevu snad největších ložisek stříbrné rudy ve střední Evropě. Velkého významu dosáhly také Plasy. Klášter v Plasech je nejstarším klášteřem založeným panovníkem a ve velké oblibě ho chovali králové Václav I. a jeho syn Přemysl II. Otakar.

HISTORIE CISTERCIÁCKÉHO ŘÁDU V ČECHÁCH

Na obrázku vidíte zakladatele tohoto řádu. Napište jeho jméno:

.....
.....

V textu najděte informace o něm. Tři nejzajímavější si poznamenej:

.....
.....
.....

Napiš si sídlo, kde působil:.....

Na této mapě zakresli sídla řádů v Čechách. Další si vyhledej na internetu:

Úkol: Žáci dostanou za úkol vytvořit navštívenku, kterou by se prezentovali jako cisterciácký řád. Tato navštívenka má vystihnout hlavní cíl, zásady a přednosti nového řádu.¹⁶⁷ Na tomto úkolu budou pracovat ve dvojicích. Informace dostanou možnost vyhledat na internetu.

CISTERCIÁCKÝ ŘÁD

- „Ora et labora“ – „Modli se a pracuj“
- **Náš úkol:** fyzická práce a zvelebování země
- do vašeho kraje přineseme: vzdělání, inovace
v zemědělství, útočiště pro chudé
- poskytujeme také zdravotní péči

Místa, kde nás
najdete.

Příště u
VÁS.

¹⁶⁷ CHARVÁTOVÁ, Kateřina. Modli se a pracuj. In: *Plasy: Osm a půl století v plaské kotlině*. Plasy: SOKA Plzeň-sever se sídlem v Plasích, 1996, s. 71-72.

14.2. Historická abeceda 19. století

A -

B -

C -

D -

E -

F -

G -

H -

CH -

I -

J - jarmark

K -

L -

M -

N -

O - opatrovna

P -

R -

Ř -

S -

Š -

T -

U -

V - vetešnictví

Z -

Ž -

14.3. Dějiny každodennosti – žákovské referáty

A. motivace

TVRZENÍ	ANO/NE
1. Mohl si Karel IV. před svou korunovací umýt mýdlem?	
2. Mohl si Jan Hus zapsat poznámky ke kázání grafitovou tužkou?	
3. Mohl si Přemysl Otakar II. objednat ke snídani objednat kávu?	
4. Mohl si Jan Mydlář nechat vytetovat na paži obrázek meče?	
5. Mohl si Tomáš G. Masaryk nosit na jednání svačinu v plastové krabičce?	
6. Mohla si Marie Terezie v soukromí vzít na chuť žvýkačku?	
7. Mohla Eliška Přemyslovna tajně mlsat čokoládu?	
8. Mohl si Jan Jessenius zapálit doutník?	
9. Mohl by dostat Jan Lucemburský transfuzi krve?	
10. Mohli si Cyril a Metoděj po roční cestě na Velkou Moravu připít vínem?	
11. Mohla si královna Viktorie vzít na angínu antibiotika?	

B. Úkol:

Žáci dostanou motivační pracovní list, ve kterém budou odhadovat, v jaké době vznikly předměty, které běžně denně používají, aniž by tušili, jak dlouhá je jejich historie. Poté se rozdělí do dvojic a vyberou si jednu z věcí denní potřeby. Jejich úkolem bude shromáždit informace o dané věci a z nich vytvořit plakát. Ten budou spolu s nejdůležitějšími informacemi prezentovat spolužákům.

Ukázka:

HISTORIE MÝDLA

- První zmínky o mýdle pocházejí již z roku 2800 př. n. l.
- Na hliněné tabulce byl sepsán návod na výrobu mýdla z vody, louhu a kassiového oleje. V té době však mýdlo nepoužívali k hygieně, ale k rychlejšímu hojení ran.
- Po celá staletí se pralo směsí popela a sody. K odstraňování špíny se používaly také různé druhy hlíny. Teprve až řecký lékař Galenos z Pergamenu v roce 164 n. l. upozornil na čistící schopnost mýdla a mydlářství se stalo řemeslem.
- Na výrobu mýdla se specializovali především Arabové. Vyráběli ho z olivového oleje a aromatických olejů. Od 7. století se začala mýdla přibarvovat a parfémovat.
- Ve 14. Století se pokusili o výrobu mýdel Španělé a Italové. Jejich mýdla měla velkou kvalitu, byla lepší než mýdla arabská.
- V 16. Století se výroby mýdel ujímá Francie a velkým střediskem produkce mýdla se stává Marseille. Dodnes je tento druh mýdla znám pod názvem MARSEILLSKÉ MÝDLO.
- O rozšíření a o velkovýrobu mýdla se v Čechách postarali otec a syn Schichtovi. Ve svém domku v Rynolticích u Liberce v roce 1848 začali vyrábět mýdla. V roce 1882 jeden za synů vybuodoval továrnu na mýdlo. Tato továrna byla před první svět. válkou jedna z největších, která zásobovala Evropu mýdlem. Po druhé světové válce byla rodina Schichtů odsunuta a jejich „mýdlové království“ zestátněno. Tato továrna je známá jako severočeská SETUZA.

14.4. Pohlednice

Jak se změnily Plasy od 19. století?

Vytvořte pohlednici zobrazující starou a současnou podobu týchž míst.

Pohlednici vytiskněte a pošlete svému kamarádovi či příbuzným.

Ukázka:

14.5. Lidé kolem stolu

Úkol: Mmm... já mám, ale hlad! Aneb jídelníček člověka z 19. století.

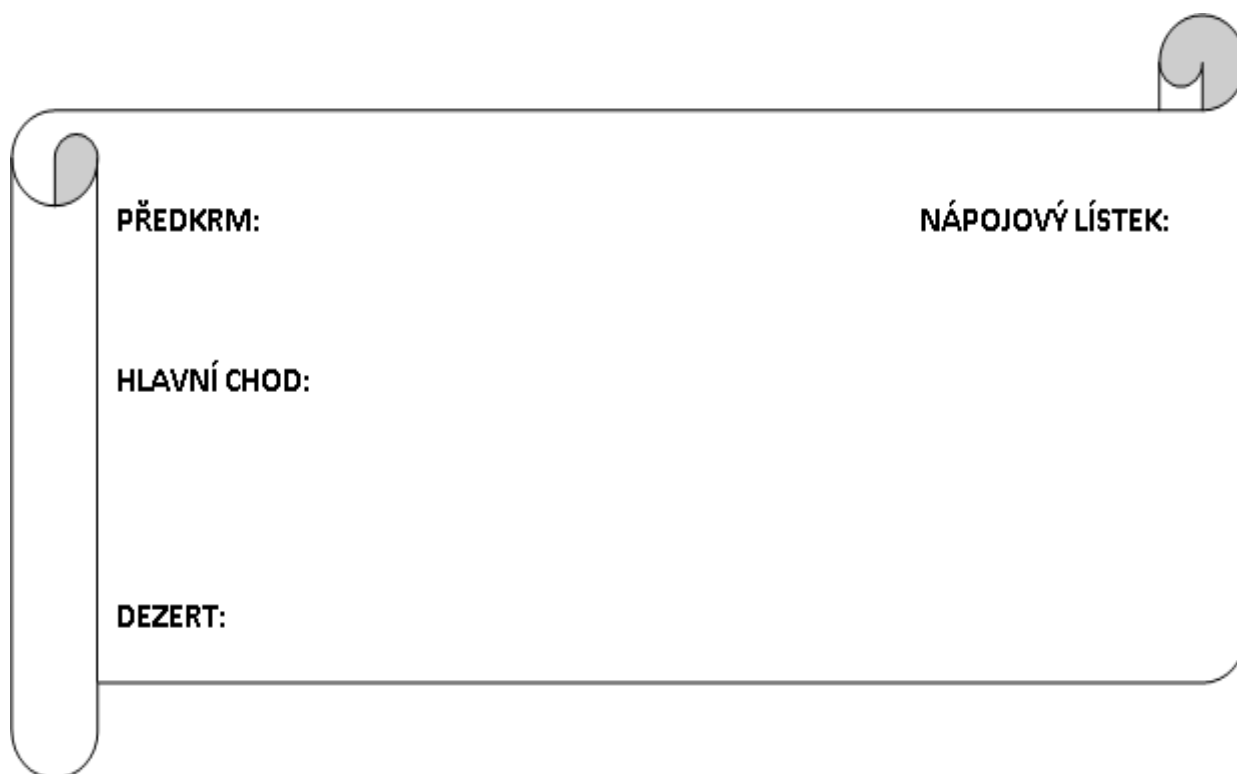
Následující pojmy se žáci pokusí spojit do dvojic a poté sestaví jídelníček člověka z 19. století.

A	PRODUKTY HOSPODÁŘSTVÍ	DOMÁČÍHO	1	TEKUTÝ CHLÉB
B	ZELENINA CHUDÝCH		2	PEČENÍ VRABCI
C	OKRASNÉ ROSTLINY V ZAHRADÁCH		3	MLÉČNÉ VÝROBKY, PODMÁSLÍ, TVAROH A SÝRY
D	PIVO		4	HOVĚZÍ, VEPŘOVÉ
E	POCHOUTKA		5	LUŠTĚNINY
F	MASO		6	CHŘEST, ARTYČOKY, RAJČATA, PAPRIKY
G	MASOPUST		7	CHLÉB
H	BOŽÍ DAR		8	KOPŘIVY, KOSTIVAL, ŠŤOVÍK, JETEL, TOPOLOVÉ POUPATA
CH	HLAVNÍ POTRAVINA		9	BRAMBORY
I	DOVOZ		10	RYBY

A..... B..... C..... D..... E..... F..... G.....

H..... CH..... I.....

Do tvého domu má přijet dosti vzácná návštěva. Pokus se vytvořit nové menu, kterým ji ohromíš.

PŘEDKRM:

NÁPOJOVÝ LÍSTEK:

HLAVNÍ CHOD:

DEZERT:

14.6. Medailon významné osobnosti Plas

Vytvoř medailon významné osobnosti žijící v Plasích v době 19. století, které měla pro město nebo jeho okolí určitý přínos. Zdůvodni, proč je dle tvého názoru zrovna tato vybraná osoba pro město nejdůležitější. Zamysli se nad tím (pokud tomu tak už není), kam bys umístil památník této osoby.

Návrhy významných osobností:

ANTONÍN WIEHL

VICTOR STRETTI

JAROMÍR STRETTI - ZAMPONI

HANUŠ LAŠEK

RUDOLF HUML

JOSEF CLANNEROVÁ Z ENGELSHOFU

VÁCLAV MELCHAR

LEOPOLD BATĚK

14.7. Projekt – ROK NA VSI

Další informace

Délka trvání: více než jeden týden

Věk: 13 - 15 let

Předměty:

- Český jazyk
- Dějepis
- Pracovní činnosti

Dovednosti:

- kompetence k učení - žáci vyhledávají a třídí informace
- kompetence k řešení problémů - zpracování zadaných úkolů
- kompetence komunikativní – žáci pracují ve skupinách a po dokončení práce ji prezentují, ostatní se potom k práci vyjadřují a hodnotí ji
- kompetence sociální a personální – účinně spolupracuje ve skupině, učí se sdílet své názory
- kompetence občanské - hodnocení prezentací svých spolužáků. Při práci dodržuje zásady slušného chování vůči svým spolužákům.
- kompetence pracovní - uplatnění při zpracování výsledného úkolu –

Popis projektu

Motivační část

„Vzбудte svou fantazii a přeneste se do časů druhé poloviny 19. století na malou vesnici. Právě sedíte v teplé světnici. Kachlová kamna ještě hřejí, v dlaních držíte hrnek voňavého čaje z jablečných slupek a posloucháte vyprávění svých babiček a dědečků.“

Žáci budou rozdělení do čtyř skupin a to pomocí losování. Následně si mezi sebou ve skupině zvolí svého vedoucího, který bude pověřen jednáním s učitelem a řízením skupiny.¹⁶⁸ Poté budou jednotlivým skupinám předány desky, ve kterých bude zadání úkolů pro každou skupinu. V této složce naleznou zadání k projektu, který se bude skládat ze tří částí, které budou žáci plnit. K dispozici bude seznam literatury a internetových odkazů, kde najdou spolehlivé informace.¹⁶⁹

Realizační část

Žákům budou sděleny pokyny k realizaci projektu a zároveň si povíme, jakým způsobem budou hodnoceny. Bude zde dán zřetel na originalitu a samostatnou invenci, ale nejdůležitější zůstane kvalita vypracované práce. Žáci dostanou hodnocení jak od učitelů, tak se budou hodnotit sami navzájem. Příprava na projektový den bude probíhat v hodinách dějepisu, pracovních činností a výpočetní techniky.

Evaluační část

Žáci budou v rámci projektového dne prezentovat výsledky své práce. Třída se přenesse do 19. století a každá skupina představí své období, např. prostřenou tabulí, jednoduchým pohoštěním nebo výrobou ozdob.

Spolužáci hodnotí, jak byla práce zpracována, zda obsahovala všechna kritéria a jakým způsobem byla prezentována. Dále může třída hodnotit, co se ostatním na práci líbilo a proč a ocenit ji.

¹⁶⁸ Příloha č. 2.

¹⁶⁹ Příloha č. 5.

Zadání projektu:

Žáci ve skupině dostanou jedno z témat, které se bude týkat života na venkově v 19. století. Každé téma se zaměří na jedno z období během roku, které se vztahuje k významným událostem, které se na vsi odehrávají. Ať už zvyky spojené s křesťanskými svátky, či pohanskými nebo se sklizní úrody a atd.

Témata:

ADVENT

MASOPUST

VELIKONOCE

SVATOJÁNSKÉ ČAROVÁNÍ

DOŽÍNKY – SKLIZEŇ ÚRODY

Úkoly:

1. Žáci shromáždí informace o jejich tématu. Pokusí se o jejich kritiku a výběr toho nejdůležitějšího.
2. Sestaví si přehled (plakát) o daném období – zvyky, recepty, přísloví, ...
3. Skupina si připraví v projektový den ukázkou daného období – sváteční tabule, uvaří jednoduché recepty, vyrobí ozdoby.
4. Pro návštěvníky projektového dne si skupina přichystá jednoduchou aktivitu spojenou s daným obdobím př. zdobení perníčků, vajíček, tvorba ozdob,...

Projektový den

V tento den bude pro projekt vyhrazena třída, která se uzpůsobí potřebám jednotlivých skupin. Skupiny si připraví svoji prezentaci daného období, která bude obsahovat všechny dané požadavky – plakát s přehledem, vizualizace, aktivita pro návštěvníky projektového dne.

Projektový den navštíví ostatní třídy druhého stupně, včetně učitelů. Po jejich zhlédnutí odevzdají do krabice hlas pro nejlepší skupinu dle jejich mínění.

Po celém dni dojde k hodnocení se zadávajících učitelem projektu dle podmínek, které jsme stanovili na začátku.

Ukázka:

ADVENTNÍ ČAS

4. prosince

Je advent... Dneska na svatou Barboru je už všude bílo. Ráno, ještě za tmy, jsem byla potajmu v sadu pro višňové větvičky. Dám si je do komůrky na okno a budu je každé ráno zalévat vodou ohřátou v ústech. Kéž by mi do Štědré noci rozkvetly a já se mohla nadít vdavek s Jakubem.

20. prosince

Musíme dobře hlídat, aby nám dobří sousedé nepostavili za dveře brusaře. To je panák vycpaný slámou, na sobě má staré hadry a v kapse sáhodlouhý dopis plný samých hloupostí. Na konci je ale požehnání. Tak se celý dopis musí nahlas předříkat, aby to do stavení nepřineslo smůlu.

Vánoční houbovec

Chutí se blíží známému podkrkonošskému kubovi, ale je lehčí, stravitelnější. Předem namočí tmavé sušené houby do vody s mlékem. Včerejší bílou veču nebo housky nakrájej na kostky. K houbám přidej sůl a kmín a uvař je doměkka. Pak sceď vodu do kastrolku a vychladlé houby rozsekej na menší kousky. Pokrájenou housku navlhči vodou z hub, přidej na sádlo nebo oleji zpěněnou cibulku a krátce orestovaný prolisovaný česnek, drcený kmín, majoránku a sádlo. Okořeň mletým muškátovým oříškem, špetkou mletého sušeného zázvoru a dosol podle chuti. Vmíchej žloutky a nakonec lehce přimíchej pevný sníh z bílků. Směs navrství do sádlem vymazaného a strouhankou vysypaného pekáčku a upeč dočervena.

Pokroutky s mandlí

17 dkg hladké mouky, 12 dkg másla, 9 dkg moučkového cukru, 5 dkg mletých ořechů, 1 lžice kakaa, 1 žloutek, 2 mleté hřebíčky, půl kávové lžičky skořice, citrónová kůra, celé oloupané mandle. Zpracuj těsto, nech vychladit. Pak z těstového hada odkrajuj kousičky, formuj v dlaních na kuličky a doprostřed každé zapíchni oloupanou mandli. Při mírnější teplotě upeč dorůžova.

13. prosince

Svatá Lucie má moc
přivolat nejdelší noc.

Lucie noci upije, ale dne
nepřidá.

24. prosince

Včera, když mě Jakub doprovázel z poslední pruby a šli jsme kolem jejich stavení, koukla jsem se okýnkem na ten jejich vánoční stromek. Visí nad stolem a je už pěkně přistrojený. Řekla jsem večer otci, jestli bychom si ho také nemohli přirychtovat, však by se to ještě stihlo. Táta se tvářil, jako že neslyší, ale považte – dnes ráno při snídani vesel malý stromeček nad stolem, jen se na červené pentli pěkně protácel jako v tanci.

15. ZÁVĚR

Devatenácté století se v Plasích, stejně jako v jiných oblastech, neslo ve znamení pokroku, rodící se lékařské péče, vzniku zájmových spolků i technických vynálezů, avšak v porovnání s dneškem probíhaly tyto změny v mnohem delším horizontu. Dřina spojená s péčí o domácnost je pro nás dnes téměř nepředstavitelná, stejně tak jako bydlení bez přepychu kanalizace nebo elektrického osvětlení. Život tehdejších lidí rozhodně nebyl chudší než dnes, jistě ale došlo k proměně stylu života i vztahu k jistým hodnotám, například k manželství. Pohodlí zajištěné moderními technologiemi nám umožňuje zabývat se problémy, které by našim předkům možná připadaly malicherné. Díky pohledu do života v 19. století si uvědomujeme, v kolika ohledech je náš úděl jednodušší.

Možný rozdílný vývoj oproti podobně zalidněným oblastem vidím v přítomnosti cisterciáckého řádu, který zde působil téměř do konce 18. století. Díky tomu mohli obyvatelé Plas využívat lékařskou péči nebo dosáhnout určitého vzdělání. Na tuto skutečnost jsem několikrát v práci upozornila a využila jsem toho i při tvorbě didaktických aplikací.

Tato diplomová práce proto shrnuje nejdůležitější poznatky o dějinách každodennosti v 19. století a zasazuje je do souvislosti s regionálními dějinami. Na základě studia literatury, terénního výzkumu a tvorby praktických úkolů pro školní výuku jsem dospěla k tomu, že historie všedního dne aplikovaná na plaský region poskytuje široké edukační možnosti a může se stát vhodnou součástí vyučování dějepisu. Snažila jsem se vytvořit didaktický celek, který by zaujal nejen učitele, ale i žáky, a nabídl tak možnost nevšedního vyučování.

Didaktický celek, který v této práci předkládám, zahrnuje nejen regionální dějiny oblasti Plas, ale také dějiny každodennosti celých Čech. Díky tomu mohou být některé aplikace využity při výuce dějepisu i na jiných školách než v Plasích.

Pro výuku regionálních dějin v Plasích neexistuje žádná publikace, kde bychom našli dějiny každodennosti pro edukační účely, tedy s vytvořenými didaktickými aplikacemi. Domnívám se, že toto prázdné místo vyplnila má práce, která předkládá didaktický celek, jehož cílem je vzbudit v žácích zájem o regionální dějiny a o život jejich předků.

Summary

This publication describes everyday life in 19th century in Plasy. My work is divided into two main parts, a theoretical section and an educational section. The theoretical part deals with demography, building development and other aspects of everyday life, like food, shopping, hygiene or medical care.

My aim was to connect history of everyday life with regional history. I wanted to create a publication which could make history lessons more attractive. The educational section includes a didactic applications, for example project „Rok na vsi“ or creating of postcards.

Everyday life is very popular topic for historiographers today that is why there exist many publications about it. I studied literature, archival sources and many articles to get sufficient information. The thesis contains a list of bibliography and other sources.

16. PRAMENY A LITERATURA

16.1. Prameny

SOkA Plzeň – sever se sídlem v Plasích, fond Občansko-řemeslnická beseda, kart. 1, inv.č. 3, Zápisy ze schůzí (1904-1930), Protokol úvodní schůze spolku dne 20. října 1873

SOkA Plzeň – sever se sídlem v Plasích, fond Občansko-řemeslnická beseda, kart. 1, inv.č. 3, Zápisy ze schůzí (1904-1930), stanovy spolku.

SOkA Plzeň – sever se sídlem v Plasích, fond Občansko-řemeslnická beseda, kart. 1, inv.č. 3, Zápisy ze schůzí (1904-1930), stanovy spolku.

SOkA Plzeň – sever se sídlem v Plasích, fond Občansko-řemeslnická beseda, kart. 1, inv.č. 3, Zápisy ze schůzí (1904-1930), Protokol o odstoupení jednatele V. Hanzy ze dne 16.11.1875.

SOkA Plzeň – sever se sídlem v Plasích, fond Občansko-řemeslnická beseda, Zápisy ze schůzí (1904-1930), kart. 1, inv.č. 3, stanovy spolku.

SOkA Plzeň – sever se sídlem v Plasích, fond Občansko-řemeslnická beseda, Zápisy ze schůzí (1904-1930), kart. 1, inv.č. 3, Výroční zpráva jednatele z roku 1906,1912

SOkA Plzeň – sever se sídlem v Plasích, fond Zpěvácký spolek Střela v Plasích, Pamětní kniha (1874-1897), inv.č. 3, schůze týkající se založení spolku ze dne 20. 4. 1874.

SOkA Plzeň – sever se sídlem v Plasích, fond Zpěvácký spolek Střela v Plasích, Stanovy (1874), inv.č.1.

SOkA Plasy, fond Zpěvácký spolek Střela v Plasích, Pamětná kniha (1874-1897), inv.č.3., zpráva o pořádání zastaveníčka dne 28.9. 1875, s.8.

SOkA Plzeň – sever se sídlem v Plasích, fond Zpěvácký spolek Střela v Plasích, Protokoly z valných hromad a schůzí výboru, (1874-1912), inv.č. 13, protokol ze schůze výboru dne 10. 1. 1888.

SOkA Plzeň – sever se sídlem v Plasích, Fond Zpěvácký spolek „Střela“ v Plasích, Kniha zápisů ze schůzí výboru a valných hromad (1906-1919), inv.č. 6, prohlášení ze dne 4. 2. 1919.

SOkA Plzeň – sever se sídlem v Plasích, fond Národní jednoty pošumavské, Protokoly ze schůzí a valných hromad (1888 – 1896) inv.č. 4, Záznam ze schůze dne 10. června 1888.

SOKA Plzeň – sever se sídlem v Plasích, fond Národní jednoty pošumavské, Protokoly ze schůzí a valných hromad (1887 – 1913) inv.č. 5, Korespondence.

SOKA Plzeň – sever se sídlem v Plasích, fond Národní jednoty pošumavské, Protokoly ze schůzí a valných hromad (1888 – 1896), inv.č. 4, Pozvánka na přednášku R. Trajbala.

SOKA Plzeň – sever se sídlem v Plasích, fond Národní jednoty pošumavské, Protokoly ze schůzí a valných hromad (188 – 1913), inv.č. 5, Návrh předseda L. Bařka ze dne 31. 5. 1896.

SOKA Plzeň – sever se sídlem v Plasích, Sbor dobrovolných hasičů, Pamětní kniha hasičského sboru v Plasích (1882-1965), inv.č. 5, Zpráva k 80. výročí založení.

16.2. Literatura

BAHENSKÁ M. Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávací a ženské spolky v Praze v 19. století. Gender sondy, Praha: Libri, 2005.

DOMORÁZEK, František. Lidové zvyky, pověry a báje při úmrtí a pohřbu. Český lid. 1895, roč. IV., s. 242.

DRHOVSKÝ, K. Plasy: Historie, architektura, příroda, společnost, osobnosti, tradice zajímavosti, informace. Plzeň: Fraus, 2009.

EFMERTOVIÁ, M. a N. SAVICKÝ. České země 1848-1918: Od březnové revoluce do požáru Národního divadla. Díl I, Praha: Libri, 2009.

EFMERTOVIÁ, M. České země v letech 1848-1918. Praha: Libri, 1998.

FÁK, Jiří. Historie ochotnického divadla na severním plzeňsku. Mariánská Týnice: 2006, Nadační fond.

HAVLÍK, J. Plasy. V Plasech u Plzně: Místní školní rada, 1934.

HODAŇ, B. Sokolství a současnost. Olomouc: Univerzita Palackého, Fakulta tělesné kultury, 2003.

HUBKA, P. a O. SOUTNER. Plasy. Plasy: Městský národní výbor, 1987.

HURT, M., P. HUBKA a O. SOUTNER. Plasy. Horní Bříza: Granát, 1994.

CHARVÁTOVÁ, K. Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420. 1. svazek, Fundace 12. století, Praha: Karolinum, 1998. 367 s.

JAROLÍMKOVÁ, Stanislava. Veverky, knedlíky a víno. Praha: Motto, 2013, s. 87-104.

Jubilejní sborník Jednatelského odboru Národní jednoty pošumavské v Plzni : 1884-1934, Plzeň : Jednatelský odbor Národní jednoty pošumavské, 1934.

KAHUDA, J. Kancléř Metternich a Plasy: ve světle soudobých dokumentů. Plasy: Město Plasy, 2009.

KAISEROVÁ, K. Nacionalizace společnosti v Čechách 1848-1914, Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 2008. 490 s.

KOČKA, V. Dějiny politického okresu kralovického. Kralovice: Kralovický okres, 1930, s. 13-41.

KOPALOVÁ, D. Zpěvácký spolek Střela v Plasích. In: Spolkový život v Čechách v 19. a na počátku 20. století. Sborník k životnímu jubileu Jany Englové. Ústí nad Labem, Univerzita J. E. Purkyně 2005, s. 73-105.

KOŘALKA, J. Češi v habsburské říši a v Evropě 1815–1914. Praha: Argo, 1996.

KROUPA, Jiří. Alchymie štěstí: pozdní osvícenství a moravská společnost 1770-1810. Brno: Era, 2006.

LENDEROVÁ, Milena. Dětství na kolečkách: Historie dětských kočárků. Dějiny a současnost. 2006, (1).

LENDEROVÁ, Milena a Karel RÝDL. Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století. Litomyšl: Paseka, 2006.

LENDEROVÁ, Milena. Eva nejen v ráji: Žena v Čechách od středověku do 19. století. Praha: Karolinum, 2002.

MADEROVÁ, Marie. Lidové výšivky na Plasku. Plzeň : Západočes. nakl., 1982, 74 s.

NOVÁK, Pavel. Dějiny hmotné kultury a každodennosti: českého venkova devatenáctého a první poloviny dvacátého století. Praha: Národní zemědělské muzeum Praha, 2007.

Plasy – osm a půl století v plaské kotlině, I. díl, Plzeň 1996

Plasy – osm a půl století v plaské kotlině, II. díl, Plzeň 1996

Plasy – osm a půl století v plaské kotlině, III. díl, Plzeň 1996

PROCHÁZKOVÁ, Aneta. Spolkový život severního Plzeňska na příkladu Plas a okolí (příspěvek k poznání západočeského venkova v posledních desetiletích habsburské monarchie). Plzeň, 2008. Diplomová práce. ZČU v Plzni, fakulta pedagogická.

ROM, K. Jak se bavili naši předkové – II. část. Plaský zpravodaj. 1997, II.

ŘEHÁČEK, K. Češi a Němci na jihozápadě Čech 1880-1938. Plzeň: Dimenze, 2002.

SOUTNER, O. a kol. 100 let požární ochrany v Plasích 1882-1982, 1. vyd. Mariánská Týnice: Nadační fond, 1982

SKLENÁŘ, J. Život v uplynulých letech (staletích), na Kralovicku, Plasku a Manětínsku. J. Sklenář, Čistá, 2008.

SKOPOVÁ, Kamila. Rok na vsi: aneb Kalendářové vyprávění Dorotky a Jakuba z 19. století. Praha : Akropolis, 2011.

SKOPOVÁ, Kamila. Rodinné svátky o století zpátky, aneb, Oslavy a rituály v české domácnosti. Praha : Akropolis, 2010.

SKOPOVÁ, Kamila. Dětské hrátky půlstoletí zpátky, aneb, O dětském světě v polovině minulého století. Praha : Akropolis, 2008.

TITĚRA, F. Význam a působení NJP, Praha: Menšinová knihovna NJP, 1909.

VOREL, Josef. Klášterní poklad a jiné pověsti. Kralovice: Josef Vorel, 1992.

16.3. Internetové zdroje

Historie školství v Plasích. ZŠ Plasy [online]. 2015 [cit. 2015-06-05]. Dostupné z: <http://www.zsplasy.cz/historie-skoly/>

Klášter Plasy [online]. 2012 [cit. 2015-06-13]. Dostupné z: <http://www.klaster-plasy.cz/?Dejiny>

17. PŘÍLOHY

Seznam textových příloh:

1. Co vyprávěla babička o velké povodni v roce 1872

Zdroj: VOREL, Josef. *Kláštevní poklad a jiné pověsti*. Kralovice: Josef Vorel, 1992.

2. Prezenční listina

Zdroj: autorka

3. Básně Josefy Clannerové

Zdroj: Z časů Národního obrození. In: Plasy: Osm a půl století v plaské kotlině. Plasy: SOkA Plzeň - sever se sídlem v Plasích, 1997, s. 24-25.

4. Báseň napsaná na počest VIKTORA STRETTIHO

Zdroj: MRKVIČKA, Jan. O slavném rodu Strettiů. In: Plasy: Osm a půl století v plaské kotlině. Plasy: SOkA Plzeň - sever se sídlem v Plasích, 1997, s. 31-33.

5. Seznam literatury a internetových zdrojů pro projekt ROK NA VSI.

Zdroj: autorka

Příloha č. 1

Co vyprávěla babička o velké povodni v roce 1872

„Mojí rodiče měli chaloupku v Nebřežinech při cestě ke mlýnu. Otec byl ševcem a měli děťátko Lidušku, asi rok starou. Bylo to v květnu 1872. Několik dní vytrvale pršelo. Pak začala voda v řece stoupat a stoupala velmi rychle. Přinášela sebou dříví, prkny a jiné věci. K večeru bylo najednou slyšet v dálce hukot. Nejdříve lidé mysleli, že je to bouřka, ale to se protrhla hráz mohutného mladotického rybníka. Hukot se blížil, lidé, kteří měli domky blízko řeky, běželi zachraňovat dobytek a vše, co se zachránit dá.

Mojí rodiče vázali peřiny a šatstvo do uzlů. Ještě nebyli hotovi a už měli vody po kolena. Otec chytil děvčátko a podal ho matce oknem, pak rance a rychle lezli do stráně nad naší chaloupkou. Tam odtud v bezpečí se dívali na to strašné neštěstí. Voda hučela, plavaly v ní stromy i s kořeny, odnášela vše, co jí přišlo do cesty. Náhle rodiče viděli, že na řece pluje světlo. Z jedné chloupky se nevystěhovali, mysleli, že jsou dost daleko od řeky a že se k nim voda nedostane. Ale jak se u mlýna s naplaveného dříví vytvořila jakási přehrada a voda se vracela, nazvedla i tu dřevěnou chaloupku. Na stole hořelo světlo a lidé u okna lomili rukama a volali o pomoc. Tak plavala chaloupka až jezu, tam se převrátila, světlo zhaslo a všechno zmizelo.

Následující dny voda opadla, avšak nikdo se se svým obydlím neshledal. Z naší chaloupky zbyl jen sklep, který byl vytesaný ve skále. Byly pryč i hromady dřeva, které si lidé dřív z řeky vytahali.

Postižené si vzali sousedé pod střechu, ale nikdo nevěděl, jak bude dál. Ale netrvalo dlouho a začali do Nebřežin dovážet snad z celých Čech jídlo, plátno, kanafasy, atd. takže toho byl starostů plný pokoj. Kolik přišlo peněz ani nikdo nevěděl. Ti, co přišli o chaloupku, dostali peníze, aby si mohli postavit novou. Moji rodiče se postavili chaloupku na konci vesnice směrem k Plasům. Pan starosta myslel hlavně na sebe. Lidé ho proklínali a říkali, že ho musí Pán Bůh potrestat a opravdu po letech přišel o všechnen majetek.“

Prezenční listina:

Název pracovní skupiny:.....

Téma:.....

Vedoucí skupiny:.....

Zapisovatel:.....

Fotograf:.....

Animátor:.....

Ostatní členové týmu:

Příloha č. 3

Básně Josefy Clannerové

Příteli (V.J. Pickovi)

Vám bych chtěla, můj příteli!

Já se ráda zavděčit,

Ano ráda bych já chtěla

Růžemi Vám ověnčit,

Ony ale brzy vadou,

Málo jejich skví,

Já vám tedy rač věnuju

Rukou dáním přátelství.

Přátelství věrné, srdečné

Jest poklad nevýslovný,

Ten krásný pocit trvá věčně,

Zůstane, ať nic nejni!

Ejhle, tam je jistě ctěno,

Kde se slaví Vaše jméno!

V Plasích 30. 3. 1847

Láska k vlasti

Česká země vlast má drahá!

Což ty velmi krásná jsi,

Jaká jest to pro mne bláha,

Že ty moji matkou jsi.

Ať nezdárné děti tvoje

Tobě se protivují,

Ty máš přece věrné svoje,

Kteří tě oslavují.

I já jedna dcera Tvoje

Vroucně tebe miluji,

Ať se se mnou co chce děje,

Věrnost tobě slibuji.

Což mé srdce v skormoucení

Radostí rozplésalo,

Když po dlouhém rozloučení

Čechy zas uhlídalo.

Ať se třeba na tisíce

Mil od tebe dostanu,

Pře vždy tvoje milovnice,

Věrná Češka zůstanu.

V Plasích 1. 7. 1846

Příloha č. 4

Báseň napsaná na počest VIKTORA STRETTIHO

Básnický pozdrav V. Strettimu

František Branislav

Jaro se k nám bude věčně vracet
přes kvetoucí louky kolem Plas.

Alejí lip dál tě provází.

Od mládí jsi uměl nepoztrácet
křehkou krásu nejkrásnějších krás.

Aby slunce nazakryto stíny
prozářilo nekonečný čas,
třebaže čas tolik utíká.

Vždycky šel jsi s lidmi do krajiny,
nad paletou zdvihnout barev jas
dobrým srdcem, duší básníka.

Jaro se k nám s tebou vždycky vrátí,
s krásnou ženou, s tvými obrazy,
aby mládí poobjalo nás.

Dnes též s Prahou chcem ti děkovati.

Jako láskou rozsvícenou v nás,
umění Tvé kde nás provází.

Příloha č. 5

Seznam literatury a internetových zdrojů pro projekt ROK NA VSI.

- SKOPOVÁ, Kamila. *Rok na vsi: aneb Kalendářové vyprávění Dorotky a Jakuba z 19. století*. Praha : Akropolis, 2011.
- SKOPOVÁ, Kamila. *Rodinné svátky o století zpátky, aneb, Oslavy a rituály v české domácnosti*. Praha : Akropolis, 2010.
- SKOPOVÁ, Kamila. *Dětské hrátky půlstoletí zpátky, aneb, O dětském světě v polovině minulého století*. Praha : Akropolis, 2008.
- SKOPOVÁ, Kamila. *Velikonoční svátky o století zpátky, aneb, Jarní tradice v české domácnosti*. Praha : Akropolis, 2007.

- www.lidova-architektura.cz
- http://www.ckrumlov.info/docs/cz/region_histor_zinave.xml

Seznam obrazových příloh:

I. Fotografie: MUDr. Leopold Batěk, (lékař v Plasích, člen NJP a zpěváckého spolku Střela), Alois Jirásek, Josef Svatopluk Machar

Zdroj: SOkA Plzeň – sever se sídlem v Plasích, Archiv obce Plasy (1861 - 1945) – fotografie kart. 4 – 7.

II. Strettiové – Bohuš, Viktor, Jaromír a jeho syn Mario

Zdroj: SOkA Plzeň – sever se sídlem v Plasích, Archiv obce Plasy (1861 - 1945) – fotografie kart. 4 – 7.

III. Historické pohledy Plas v 19. století

Zdroj: Album fotografií Plas pořizených pro rod Metternichů F. Novákem, komorním fotografem Jeho Jasnosti knížete z Metternich-Winneburgů, je součástí mobiliárního fondu plaského kláštera.

IV. Pivovar na konci 19. století

Zdroj: SOkA Plzeň – sever se sídlem v Plasích, Archiv obce Plasy (1861 - 1945) – fotografie kart. 4 – 7.

Příloha č. I.

Fotografie: MUDr. Leopold Batěk, (lékař v Plasích, člen NJP a zpěváckého spolku Střela),

Alois Jirásek, Josef Svatopluk Machar

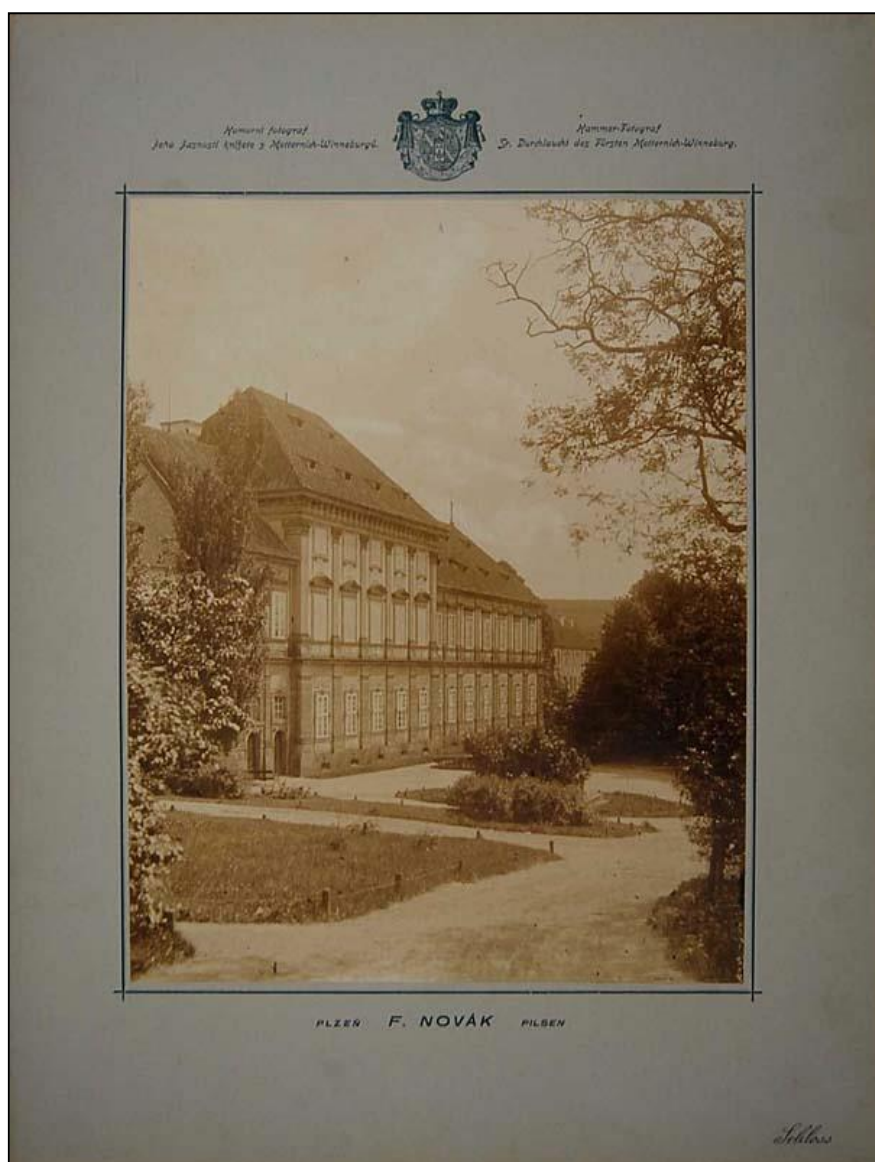
Příloha č. II.

Strettiové – Bohuš, Viktor, Jaromír a jeho syn Mario

Příloha č. III.

Historické pohledy Plas v 19. století

*Hammer-Fotograf
Jako Jazynčí králové v Městemě-Winnburgu.*

*Hammer-Fotograf
St. Dunstons des Fürsten Městemě-Winnburgu.*

PLZER F. NOVÁK PILSEN

*Hammer-Fotograf
Pilsen*

*Hammer-Fotograf
Jako Jazynčí králové v Městemě-Winnburgu.*

*Hammer-Fotograf
St. Dunstons des Fürsten Městemě-Winnburgu.*

PLZER F. NOVÁK PILSEN

*Hammer-Fotograf
Pilsen*

Příloha č. IV.

Pivovar na konci 19. století

